

Найвідоміші промови про права людини

Вступне слово

У цій збірці надруковані тексти, що увійшли в історію. Їх писали чи виголошували люди, які жили у різний час та на різних континентах. Але є те, що їх об'єднує — цінності свободи та людської гідності, які підкріплені власним досвідом. Напевно тому, ці промови досі звучать так переконливо.

У нинішньому світі люди у різних країнах продовжують боротися за свободу та людську гідність. Часто у досить складних умовах та під загрозою переслідування. І може виглядати так, що ця боротьба безсенсовна, ніби-то проти них працює ціла державна машина та не існує жодних способів щось дійсно змінити. Але для нас, які читають ці тексти з погляду історії, вони — яскравий доказ простої істини. Навіть коли не лишається нічого, у нас завжди є слово та власна позиція. А це не так вже і мало, зрештою.

**Олександра Матвійчук,
голова Центру громадянських свобод**

Зміст

Елеонора Рузвельт	4
Роберт Оппенгеймер	16
Джон Кеннеді	19
Вацлав Гавел	22
Мартін Лютер Кінг'	25
Нельсон Мандела	31
Кофі Аннан	34
Лю Сяо Бо	41
Андрій Сахаров	46
Мирослав Маринович	59
Гіллари Клінтон	64
Малала Юсуфзай	71
Олександра Матвійчук	76

Елеонора Рузвельт

Сорбонна, Париж,
28 вересня 1948

Боротьба за права людини

Я прийшла сюди сьогодні ввечері, щоб поговорити з вами про одну з найважливіших проблем нашого часу — збереження людської свободи. Я вирішила обговорити це питання саме тут, у Сорбонні (Франція), тому що саме на цій землі давно прижилося та плекалося коріння людської свободи.

Саме тут було проголошено Декларацію прав людини, а уяву людей запалили великі гасла Французької революції — свобода, рівність, братерство. Я вирішила обговорити це питання в Європі, тому що саме тут відбувалися найбільші історичні битви між свободою і тиранією. Я вирішила обговорити це питання на початку сесії Генеральної Асамблеї, тому що питання людської свободи вирішальне для врегулювання наявних політичних розбіжностей і майбутнього Організації Об'єднаних Націй.

Вирішальне значення цього питання було повністю визнане засновниками Організації Об'єднаних Націй у Сан-Франциско. Турбота про збереження та просування прав людини й основних свобод лежить в основі діяльності Організації Об'єднаних Націй. Її Статут вирізняється тим, що приділяє основну увагу правам і добробуту окремих чоловіків і жінок. Організація Об'єднаних Націй чітко заявила про свій намір захищати права людини та гідність людської особистості. У преамбулі до Статуту викладено основну ідею ООН: «Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості... і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав великих та малих націй, і... сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі». Цей текст відображає основну передумову Статуту, що мир і безпека людства залежать від взаємної поваги до прав і свобод усіх людей.

Однією із цілей Організації Об'єднаних Націй, заявленою в статті 1, є: «здійснювати міжнародне співробітництво у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного або гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основоположних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії».

Ця думка повторюється в кількох пунктах, зокрема в статтях 55 і 56, де члени зобов'язуються вживати спільних і окремих заходів у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй для сприяння «загальній повазі та дотриманню прав людини та основоположних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії».

Комісії з прав людини було доручено першочергове й найважливіше завдання — підготовку Міжнародного Білля

про права людини. Генеральна Асамблея, яка кілька днів тому розпочала роботу третьої сесії тут, у Парижі, розгляне перші результати роботи Комісії над цим завданням, а саме Міжнародну декларацію прав людини.

Цю Декларацію було остаточно завершено після тривалої роботи під час останньої сесії Комісії з прав людини в Нью-Йорку навесні 1948 року. Економічна й соціальна рада ООН направила її без рекомендацій до Генеральної Асамблеї разом з іншими документами, переданими Комісією з прав людини.

Наша Комісія вирішила, що Білль про права має складатися з двох частин:

1. Декларація, яка може бути затверджена рішенням Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Ця Декларація матиме велику моральну силу. Вона скаже народам світу: «Ось що, ми сподіваємося, означатимуть права людини для всіх людей у майбутні роки». Ми виклали тут права, які вважаємо базовими для кожної людини у світі. Без них, на нашу думку, неможливий повний розвиток індивідуальності.

2. Друга частина білля, яку Комісія з прав людини ще не завершила через відсутність часу, — це пакт у формі договору, який буде представлено країнам світу. Кожна країна, яка буде готова до цього, ратифікує цей пакт, і він стане обов'язковим для країн, що його підпишуть. Кожна країна, яка ратифікує пакт, буде зобов'язана змінити своє законодавство, якщо воно не відповідатиме положенням пакту.

Звісно, цей пакт мав би бути простішим документом. Він міг не містити прагнення, які, на нашу думку, допустимі в Декларації. Він міг би містити лише права, які можуть бути гарантовані законодавством, і має містити методи їх реалізації, а жодна держава, яка ратифікувала пакт, не могла б його ігнорувати. Методи його реалізації ще не узгоджені. Комісія не розглядала їх належним чином на жодному зі своїх засідань. Безумовно,

варто обговорити всі питання, що стосуються цього міжнародного Білля про права людини, а ця Асамблея може ухвалити Декларацію, якщо досягне згоди щодо неї. На мою думку, ухвалення Декларації має спонукати кожна країну в найближчі місяці провести дискусії щодо її значення зі своїм народом, щоб він був краще підготовлений до ухвалення пакту з глибшим розумінням пов'язаних із ним проблем, коли його, сподіваємося, буде представлено через рік і, сподіваємося, буде затверджено.

Комісія з прав людини ухвалила Декларацію одногосно, за винятком чотирьох країн, що утрималися (СРСР, Югославія, Україна та Білорусь). Причиною цього є фундаментальна різниця в уявленні про права людини, що існують у цих державах і деяких інших державах-членах Організації Об'єднаних Націй.

На мою думку, під час обговорення в Асамблеї варто абсолютно чітко пояснити, у чому полягають ці розбіжності. Сьогодні я хочу присвятити трохи часу роз'ясненню їх вам. Мені здається, що наразі є вагома причина для ретельного й чіткого обміркування теми прав людини, оскільки, на мою думку, саме у визнанні й дотриманні цих прав криється основа нашої надії на мир у майбутньому та на зміцнення Організації Об'єднаних Націй до такого рівня, щоб вона могла його підтримувати.

Ми не повинні мати хибного уявлення про те, чим є свобода. Основні права людини прості й легко зрозумілі: свобода слова та свобода преси; свобода віросповідання й відправлення релігійних обрядів; свобода зібрань і право на подання петицій; право громадян на безпеку у своїх домівках і свободу від необґрунтованих обшуків і вилучень, а також від свавільних арештів і покарання.

Ми не повинні бути обдурені спробами сил реакції знецінити великі слова нашої вільної традиції та таким чином внести плутанину в боротьбу. Демократія, свобода та права людини набули чіткого значення для народів світу, і ми не повинні дозволити жодній нації змінити його настільки, щоб ці поняття стали синонімами придушення та диктатури.

Існують фундаментальні відмінності, які проявляються навіть у вживанні слів у демократичних і тоталітарних країнах.

Наприклад, «демократія» означає одне в СРСР, а інше в США, та й у Франції. Я працюю в Комісії з прав людини з моменту першого засідання ядерної комісії, і я вважаю, що цей момент очевидний.

Представники СРСР стверджують, що вони вже досягли багато з того, чого ми в так званих «буржуазних демократіях» не можемо досягти, тому що їхній уряд контролює досягнення цих речей. Наш уряд здається їм безсилим, тому що в кінцевому підсумку його контролює народ. Звичайно, вони не висловлюються настільки прямо. Вони кажуть, що народ в СРСР контролює свій уряд, надаючи йому певні абсолютні права. Ми, з іншого боку, вважаємо, що певні права ніколи не можуть бути надані уряду, а мають залишатися в руках народу.

Наприклад, СРСР стверджує, що їхня преса вільна, тому що держава робить її вільною, надаючи обладнання, папір і навіть гроші на зарплату людям, які працюють у газеті. Вони заявляють, що не контролюють те, що друкується в різних газетах, які вони субсидують таким чином, наприклад, у профспілковій газеті.

Але що сталося б, якби газета надрукувала ідеї, які критикують основну політику й переконання комуністичного уряду? Я впевнена, що знайшлася б якась вагома причина закрити таку газету.

Дійсно, було багато випадків, коли газети в СРСР критикували чиновників і їхні дії та були відповідальні за звільнення цих чиновників, але при цьому вони не критикували нічого фундаментального для комуністичних переконань. Вони просто критикували методи роботи, тому потрібно розрізняти те, що допустиме, як-от критика будь-якої особи або методів роботи, і критику переконань, які вважаються важливими для прийняття комунізму.

У чому, наприклад, полягають відмінності між профспілками в тоталітарних державах і демократичних країнах? У тоталітарній державі профспілка є інструментом, який уряд використовує для виконання обов'язків, а не для відстоювання прав. Профспілкам надають пропагандистські матеріали, які уряд бажає донести до робітників, для розповсюдження серед їхніх членів.

Наші профспілки, навпаки, є винятково інструментами самих

робітників. Вони є представниками робітників у їхніх відносинах з урядом та керівництвом і можуть вільно формувати власні думки без допомоги чи втручання уряду. Концепції наших профспілок і профспілок у тоталітарних країнах кардинально відрізняються. Між ними майже немає взаєморозуміння.

Я вважаю, що найкращим прикладом цієї фундаментальної різниці у вживанні термінів є «право на працю». Радянський Союз наполягає, що це основне право, яке лише він може гарантувати, оскільки лише він забезпечує повну зайнятість із боку уряду. Але право на працю в Радянському Союзі означає призначення робітників на виконання будь-яких завдань, які їм доручає уряд, без можливості для людей брати участь в ухваленні рішення про те, що саме уряд повинен це робити. Суспільство, у якому всі працюють, необов'язково є вільним суспільством і насправді може бути рабським; з іншого боку, суспільство, у якому поширена економічна незахищеність, може перетворити свободу на безплідне й пусте право для мільйонів людей. Ми в США усвідомили, що це означає свободу вибору роботи, власного вибору працювати чи не працювати. Проте, ми в США усвідомили, що люди мають право вимагати від свого уряду не дозволяти їм голодувати через те, що вони не можуть знайти роботи, до якої звикли; і це рішення було ухвалено громадською думкою, що виникла в результаті Великої депресії, під час якої багато людей залишилися без роботи. Але ми в США не вважали б, що ми здобули свободу, якби нас змушували підкорятися диктаторському наказу працювати там і тоді, де й коли нам скажуть. Право вибору здається нам важливою, основоположною свободою.

Я дуже співчуваю російському народу. Вони люблять свою країну й завжди відважно захищали її від загарбників. Вони пережили період революції, у результаті якої на деякий час були відрізані від зовнішнього світу. Вони не позбулися своєї підозрілості щодо інших країн, що виникла внаслідок цього, і головна складність сьогодні полягає в тому, що їхній уряд заохочує цю підозрілість та, здається, вірить, що лише сила принесе їм повагу.

Ми в демократичних країнах віримо у взаємну повагу та дії на міжнародному рівні. Ми не вважаємо, що інші повинні ставитися до нас інакше, ніж вони хочуть, щоб ставилися до них.

Саме втручання в справи інших країн особливо розпалює ворожість до радянського уряду. Якщо він хоче почуватися в безпеці, розвиваючи свої економічні та політичні теорії на своїй території, то має надати таку ж безпеку іншим. Ми віримо у свободу людей робити свої власні помилки. Ми не втручаємося в їхні справи, а вони не повинні втручатися в справи інших.

Основною проблемою, перед якою сьогодні постає світ, як я вже казала на початку, є збереження свободи людини як особистості й, отже, суспільства, частиною якого вона є. Сьогодні ми знову ведемо цю битву, як вели її під час Французької та Американської революцій. Питання свободи людини є таким само вирішальним зараз, як і тоді. Я хочу поділитися з вами своїм уявленням про те, що в моїй країні означає свобода особистості.

Колись давно в Лондоні під час дискусії з паном Вишинським він сказав мені, що у світі не існує такого поняття, як свобода особистості. Уся свобода особистості обумовлена правами інших осіб. Звичайно, я погодилася з цим. Я сказала: «Ми підходимо до цього питання з іншого погляду; ми тут, в Організації Об'єднаних Націй, намагаємося розвивати ідеали, які будуть ширшими за своїм змістом, які будуть ставити на перше місце права людини, що зважатимуть на те, що робить людину вільнішою: не уряди, а людину».

Тоталітарна держава зазвичай ставить волю народу на друге місце після указів, виданих кількома людьми на вершині влади.

Звичайно, завжди потрібно враховувати права інших, але в демократії це не є обмеженням. Дійсно, у наших демократіях ми забезпечуємо наші свободи, тому що від кожного з нас очікується повага до прав інших, і ми вільні створювати власні закони.

Свобода для наших народів є не тільки правом, але й інструментом. Свобода слова, свобода преси, свобода інформації, свобода зібрань — це для нас не просто абстрактні ідеали; це інструменти, за допомогою яких ми створюємо спосіб життя, спосіб життя, у якому ми можемо насолоджуватися свободою.

робітників. Вони є представниками робітників у їхніх відносинах з урядом та керівництвом і можуть вільно формувати власні думки без допомоги чи втручання уряду. Концепції наших профспілок і профспілок у тоталітарних країнах кардинально відрізняються. Між ними майже немає взаєморозуміння.

Я вважаю, що найкращим прикладом цієї фундаментальної різниці у вживанні термінів є «право на працю». Радянський Союз наполягає, що це основне право, яке лише він може гарантувати, оскільки лише він забезпечує повну зайнятість із боку уряду. Але право на працю в Радянському Союзі означає призначення робітників на виконання будь-яких завдань, які їм доручає уряд, без можливості для людей брати участь в ухваленні рішення про те, що саме уряд повинен це робити. Суспільство, у якому всі працюють, необов'язково є вільним суспільством і насправді може бути рабським; з іншого боку, суспільство, у якому поширена економічна незахищеність, може перетворити свободу на безплідне й пусте право для мільйонів людей. Ми в США усвідомили, що це означає свободу вибору роботи, власного вибору працювати чи не працювати. Проте, ми в США усвідомили, що люди мають право вимагати від свого уряду не дозволяти їм голодувати через те, що вони не можуть знайти роботи, до якої звикли; і це рішення було ухвалено громадською думкою, що виникла в результаті Великої депресії, під час якої багато людей залишилися без роботи. Але ми в США не вважали б, що ми здобули свободу, якби нас змушували підкорятися диктаторському наказу працювати там і тоді, де й коли нам скажуть. Право вибору здається нам важливою, основоположною свободою.

Я дуже співчуваю російському народу. Вони люблять свою країну й завжди відважно захищали її від загарбників. Вони пережили період революції, у результаті якої на деякий час були відрізані від зовнішнього світу. Вони не позбулися своєї підозрілості щодо інших країн, що виникла внаслідок цього, і головна складність сьогодні полягає в тому, що їхній уряд заохочує цю підозрілість та, здається, вірить, що лише сила принесе їм повагу.

Ми в демократичних країнах віримо у взаємну повагу та дії на міжнародному рівні. Ми не вважаємо, що інші повинні ставитися до нас інакше, ніж вони хочуть, щоб ставилися до них.

Саме втручання в справи інших країн особливо розпалює ворожість до радянського уряду. Якщо він хоче почуватися в безпеці, розвиваючи свої економічні та політичні теорії на своїй території, то має надати таку ж безпеку іншим. Ми віримо у свободу людей робити свої власні помилки. Ми не втручаємося в їхні справи, а вони не повинні втручатися в справи інших.

Основною проблемою, перед якою сьогодні постає світ, як я вже казала на початку, є збереження свободи людини як особистості й, отже, суспільства, частиною якого вона є. Сьогодні ми знову ведемо цю битву, як вели її під час Французької та Американської революцій. Питання свободи людини є таким само вирішальним зараз, як і тоді. Я хочу поділитися з вами своїм уявленням про те, що в моїй країні означає свобода особистості.

Колись давно в Лондоні під час дискусії з паном Вишинським він сказав мені, що у світі не існує такого поняття, як свобода особистості. Уся свобода особистості обумовлена правами інших осіб. Звичайно, я погодилася з цим. Я сказала: «Ми підходимо до цього питання з іншого погляду; ми тут, в Організації Об'єднаних Націй, намагаємося розвивати ідеали, які будуть ширшими за своїм змістом, які будуть ставити на перше місце права людини, що зважатимуть на те, що робить людину вільнішою: не уряди, а людину».

Тоталітарна держава зазвичай ставить волю народу на друге місце після указів, виданих кількома людьми на вершині влади.

Звичайно, завжди потрібно враховувати права інших, але в демократії це не є обмеженням. Дійсно, у наших демократіях ми забезпечуємо наші свободи, тому що від кожного з нас очікується повага до прав інших, і ми вільні створювати власні закони.

Свобода для наших народів є не тільки правом, але й інструментом. Свобода слова, свобода преси, свобода інформації, свобода зібрань — це для нас не просто абстрактні ідеали; це інструменти, за допомогою яких ми створюємо спосіб життя, спосіб життя, у якому ми можемо насолоджуватися свободою.

Іноді демократичні процеси проходять повільно, і я знаю, що деякі наші лідери заявляють, що доброзичлива диктатура дозволила б досягти бажаних цілей за набагато коротший час, ніж це потрібно для проходження демократичних процесів обговорення та повільного формування громадської думки. Але немає жодної гарантії, що диктатура залишиться доброзичливою або що владу, яка колись була в руках небагатьох, повернуть народу без боротьби чи революції. Ми навчилися цього на власному досвіді та приймаємо повільні процеси демократії, бо знаємо, що скорочення шляху ставить під загрозу принципи, щодо яких компроміс неможливий.

Остаточне вираження думки народу відбувається в нас через вільні та чесні вибори, з дійсним вибором основних питань і кандидатів. Таємне голосування є необхідною умовою вільних виборів, але ви повинні мати вибір. Я багато разів чула, як мій чоловік говорив, що народ ніколи не втратить свободу, якщо збереже своє право на таємне голосування й буде повною мірою користуватися ним.

Основні рішення нашого суспільства ухвалюються, ґрунтуючись на вираженій волі народу. Ось чому, коли ми бачимо, що ці свободи перебувають під загрозою, наша нація об'єднується, замість того щоб розпадатися, а наші демократії об'єднуються в єдину групу, попри наше різноманітне походження та численні расові напруження.

У США ми маємо капіталістичну економіку. Це тому, що громадська думка підтримує такий тип економіки в умовах, у яких ми живемо. Але ми встановили певні обмеження; наприклад, ми маємо антимонопольне законодавство. Воно є юридичним підтвердженням рішучості американського народу підтримувати економіку вільної конкуренції та не дозволяти монополіям позбавляти людей свободи.

Наші профспілки стають сильнішими, тому що люди починають вірити, що це правильний спосіб гарантувати права робітників і що право на об'єднання та колективні переговори підтримує рівновагу між фактичним виробником та інвестором грошей і керівником у промисловості, який наглядає за людиною, яка працює своїми руками й виробляє матеріали, що становлять наше матеріальне багатство.

У Сполучених Штатах ми достатньо дорослі, щоб не претендувати на досконалість. Ми визнаємо, що маємо деякі проблеми з дискримінацією, але бачимо постійний прогрес у розв'язанні цих проблем. Завдяки проходженню нормальних демократичних процесів ми починаємо розуміти наші потреби й те, як ми можемо досягти повної рівності для всього нашого народу. У нас дозволено вільно обговорювати цю тему. Нещодавно наш Верховний суд ухвалив рішення про уточнення низки наших законів, щоб гарантувати права всіх людей.

СРСР стверджує, що досягнув рівня, на якому всі раси в межах його кордонів офіційно вважаються рівними й мають рівні права, і наполягає, що в них не існує дискримінації щодо меншин.

Це достойна мета, але є й інші аспекти розвитку свободи особистості, які необхідні, щоб сама лише відсутність дискримінації мала велике значення, а їх у Радянському Союзі немає. Якщо людям не відмовляють у свободах, яких вони прагнуть і які, на їхню думку, мають інші люди, вони зазвичай не скаржаться на дискримінацію. Саме ці інші свободи — основні свободи слова, преси, віросповідання та совісті, зібрань, справедливого судочинства та свободи від довільного арешту й покарання, які тоталітарний уряд не може безпечно надати своєму народу і які надають сенс свободі від дискримінації.

Я переконана й упевнена, що й ви також, що боротьба за демократію і свободу критично важлива, адже їх збереження є необхідною умовою для досягнення великої мети Організації Об'єднаних Націй — підтримання міжнародного миру та безпеки.

Для вільних людей мета не може виправдовувати засоби. Нам відомі моделі тоталітаризму — єдина політична партія, контроль над школами, пресою, радіо, мистецтвом, наукою та церквою з метою підтримки автократичної влади; це віковічні моделі, проти яких люди борються вже три тисячі років. Це ознаки реакції, відступу та регресу.

Організація Об'єднаних Націй повинна міцно триматися спадщини свободи, завойованої боротьбою її народів; вона повинна допомогти нам передати її майбутнім поколінням.

Розвиток ідеалу свободи та його втілення в повсякденному

житті людей у великих регіонах планети є результатом зусиль багатьох народів. Це плід давньої традиції енергійного мислення та сміливих дій. Жодна окрема раса й жоден окремий народ не можуть претендувати на те, що виконали всю роботу для досягнення більшої гідності для людей і більшої свободи для розвитку особистості. У кожному поколінні та в кожній країні боротьба має продовжуватися. Необхідно робити нові кроки вперед, оскільки це та сфера, у якій зупинка означає відступ.

У сфері прав людини неможливі компроміси щодо основоположних принципів. Наочним прикладом є робота Комісії з прав людини. Декларація прав людини передбачає: «Кожна людина має право залишити будь-яку країну, включаючи свою власну». Представник СРСР заявив, що він погодився б із цим правом, якби до нього було додано одне речення: «відповідно до процедури, встановленої законодавством цієї країни». Очевидно, що погодитися з цим означало б не тільки піти на компроміс, а й звести нанівець зазначене право. Цей випадок наочно ілюструє важливість тези про те, що ми повинні завжди бути пильними, щоб не йти на компроміси щодо основоположних прав людини лише заради досягнення однотайності та, відповідно, не втратити їх.

Наскільки я розумію, буде нелегко досягнути однотайності щодо наших різних концепцій урядування та прав людини. Боротьба буде важкою, і ми повинні бути твердими, але терплячими. Якщо ми будемо неухильно дотримуватися наших принципів, я вважаю, що ми зможемо зберегти свободу, і зробити це мирно, без застосування сили.

Майбутнє має принести розширення прав людини в усьому світі. Люди, які хоча б раз побачили свободу, ніколи не заспокояться, доки не здобудуть її для себе. У справжньому сенсі права людини є фундаментальною метою законодавства й уряду в справедливому суспільстві. Права людини існують тією мірою, якою їх поважають люди в стосунках одне з одним і уряди у відносинах зі своїми громадянами.

Весь світ усвідомлює трагічні наслідки для людей, які живуть під владою тоталітарних систем. Якщо ми проаналізуємо прихід Гітлера до влади, то побачимо, як куються ланцюги, що тримають людину в рабстві, і багато подібностей у тому, як це відбувається

в інших країнах. У політичному сенсі люди повинні мати свободу обговорювати й встановлювати якомога більше фактів. У країні має бути принаймні двопартійна система, тому що коли є тільки одна політична партія, занадто багато усього може бути підпорядковано інтересам цієї однієї партії, яка стає тираном, а не інструментом демократичного уряду.

Пропаганда, яку ми бачили в недалекому минулому, як і та, яку ми бачимо сьогодні, має на меті підірвати, знищити свободу й незалежність народів. Така пропаганда ставить перед усіма народами запитання: чи сумніватися у своїх успадкованих від предків правах, а отже, поступитися принципами, за якими вони живуть, чи спробувати прийняти виклик, подвоїти пильність і непохитно стояти на позиціях боротьби за збереження та розширення людських свобод.

Люди, яким продовжують відмовляти в повазі, на яку вони мають право як людські істоти, не будуть вічно миритися з такою відмовою.

Статут Організації Об'єднаних Націй є дороговказом на шляху до досягнення прав людини й основних свобод у всьому світі. Найближчим випробуванням є не тільки те, на якому рівні вже досягнуто прав і свобод людини, але й те, у якому напрямку рухається світ. Чи можна говорити про точне дотримання цілей Статуту, якщо деякі країни продовжують обмежувати права й свободи людини, замість того щоб сприяти загальній повазі та дотриманню прав і свобод людини для всіх, як того вимагає Статут?

Місцем для обговорення питання прав людини є форум Організації Об'єднаних Націй. Організація Об'єднаних Націй була створена як спільна платформа для зустрічей націй, де ми можемо разом розглядати наші спільні проблеми та використовувати свою різницю в досвіді. Наша міцна прихильність до демократії та свободи передбачає, що ми завжди готові використовувати основні демократичні процедури чесної дискусії та переговорів. Як і завжди, ми сподіваємося, що, попри значні розбіжності в підходах, перед якими ми постаємо в сучасному світі, ми зможемо дійти спільної згоди, щиро вірячи в принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй. Ми тут, щоб узяти участь у засіданнях цієї великої міжнародної Асамблеї, яка збирається у вашій

прекрасній столиці, Парижі. Свобода особистості є невіддільною частиною дорогих традицій Франції. Як одна з делегаток від Сполучених Штатів, я молюся Всемогутньому Богу, щоб ми змогли здобути тут ще одну перемогу задля прав і свобод усіх людей.

Роберт Оппенгеймер

3 листопада 1945 року

Роберт Оппенгеймер очолював «Манхеттенський проєкт», він поставив собі завдання — надати Сполученим Штатам ядерну зброю. Коли ж вона довела свою страшну силу, погляди вченого почали змінюватися.

Промова в Лосаламосі

У своїй промові перед колегами 3 листопада 1945 року Оппенгеймер, з одного боку, говорив про те, що створення ядерної зброї було «необхідним», а з другого — попереджав про небезпеку, яку та несе для людства.

Сьогодні я би хотів поговорити з вами, як ваш побратим учений і людина, так само як і ви, стурбована тією неприємною ситуацією, у якій ми опинилися. Розглядаючи чинний стан справ у науці, слід замислитися, чим керувалися люди, які приходили сюди працювати. Насамперед була величезна тривога, що ворог може розробити цю зброю раніше за нас, і сильне почуття, принаймні на початку, що без ядерної зброї здобути перемогу буде дуже важко або вона відсунеться на неможливо, неймовірно довгий час. Ця тривога трохи вляглася, коли стало зрозуміло — ми виграємо війну в будь-якому разі. Деким, як мені здається, керувала цікавість, і це цілком зрозуміло; інших вабив дух пригоди, і це теж абсолютно природно. Треті мали політичні аргументи: «Ми знаємо, що ядерна зброя в принципі можлива, і несправедливо, якщо ця можливість залишиться несправдженою. Світ повинен знати, що можна зробити в цій сфері, і діяти». І нарешті (і теж цілком справедливо), було почуття, що крім США у світі немає іншого місця, де розробка атомної зброї з більшою ймовірністю вдалася б і мала б менше шансів на поразку. Певен, усі доводи, що їх наводили ці люди, правда, і в той чи інший момент життя я і сам усе це говорив.

Але якщо згадувати безпосередньо про причину — ми зробили цю роботу, тому що вона була органічно необхідна. Якщо ви вчений, то вірите, що відкривати принципи світоустрою — благо, з'ясовувати властивості реальності — благо, і благо повернути на користь усього людства найбільшу силу з усіх можливих, щоб контролювати світ і керувати ним відповідно до людських ідеалів і цінностей.

Не можна бути вченим без віри, що дізнаватися нове — це добре. Не можна і неможливо бути вченим без впевненості, що можливість ділитися своїми знаннями з кожним, кого вони зацікавлять, — вища цінність. Неможливо бути вченим без думки, що знання про світ і сила, яку вони дають, — це невіднятне надбання людства, і що ви використовуєте його, щоб допомогти поширенню знань, і готові прийняти всі наслідки.

Думаю, справедливо сказати, що атомна зброя — загроза для кожної людини, і в цьому сенсі це спільна проблема, така ж спільна, як проблема розгрому нацистів, що постала перед союзницькими військами. Думаю, для того, щоб упоратися з цією

проблемою, необхідне цілковите відчуття спільної відповідальності. Не думаю, що люди почнуть брати участь у розв'язанні проблеми, якщо не усвідомлюють можливості зробити свій внесок. Думаю, це сфера, у якій здійснення спільної відповідальності має певні та безперечні переваги. Це нова галузь, де самі лише новизна і специфічні характеристики технічних операцій дозволяють установити спільність інтересів, яку можна практично вважати експериментальним зразком міжнародного співробітництва.

Я говорю про це як про експериментальний зразок, тому що цілком очевидно: контроль над ядерною зброєю не може сам по собі бути єдиною кінцевою метою подібної операції. Єдиною кінцевою метою може бути об'єднаний світ, де немає місця війні... Подібної мети складно досягти, і я хочу роз'яснити, яку це віщує величезну зміну настроїв. Є речі, які ми поважаємо дуже високо і цілком справедливо; я б сказав, що слово «демократія» серед них не на останньому місці. Багато є місць у світі, де немає демократії.

Але є й інші цінності. І коли я говорю про новий настрій у міжнародних відносинах, я маю на увазі, що навіть при всій важливості цих дорогих нам речей, за які американці готові покласти свої життя — і більшість з нас напевно могла б це зробити, — при всій важливості цих речей ми усвідомлюємо, що є щось глибше. А саме: спільний зв'язок з іншими людьми у світі.

Ми не тільки вчені, ми ще й люди. Ми не можемо забути про те, що залежимо від таких само людей, як ми. Це найдужчі зв'язки у світі, сильніші, аніж ті, що зв'язують нас одне з одним. Найглибші зв'язки — ті, що зв'язують нас з такими ж людьми, як ми.

Джон Кеннеді

26 червня 1963 року

Промова Джона Кеннеді, яку на площі Рудольфа Вільде зібралися послухати понад мільйон людей, стала однією з найвидатніших в історії людства (вона ввійшла в історію під назвою «Ich bin ein Berliner» — «Я берлінець»)

«Я Берлінець»

Я пишаюся, що прибув до цього міста як гість вашого високоповажного мера, який символізує в усьому світі дух боротьби Західного Берліна. Я пишаюся можливістю відвідати Федеративну Республіку і вашого високошановного канцлера, який присвятив стільки років миру, демократії й прогресу Німеччини. Я радий прибути сюди в супроводі мого земляка, генерала Клея З,

котрий був у цьому місті в гострі моменти кризи та буде тут знову, якщо коли-небудь виникне в цьому потреба.

Дві тисячі років тому вищою гордістю було «civis Romanus sum». Сьогодні у світі свободи вищою гордістю є «Ich bin ein Berliner». Дякую перекладачу за переклад моєї німецької! У світі є безліч людей, які чи справді не розуміють, чи стверджують, що не розуміють, суттєвої різниці між світом свободи та світом комунізму. Нехай приїжджають до Берліна. Є ті, хто говорить, що комунізм — це хвиля з майбутнього. Нехай приїжджають до Берліна. Є ті, хто говорить, що ми можемо працювати з комуністами в Європі та скрізь. Нехай приїжджають до Берліна. Знаходяться навіть ті, їх мало, хто говорить, що комунізм — це зло, але він дає нам економічний прогрес. Нехай приїжджають до Берліна.

У свободи є багато труднощів, і демократія недосконала, але ми ніколи не стали б споруджувати стіну, щоб утримувати наших людей і не дозволяти їм піти від нас. Я хочу сказати від імені моїх земляків, які живуть дуже далеко, за багато кілометрів від вас, по інший бік Атлантичного океану, що ми відчуваємо найбільшу гордість за те, що ми можемо розділяти з вами, навіть на відстані, історію останніх 18 років. Я не знаю жодного селища чи міста, яке блокувалося б протягом 18 років і все ще мало б з такої життєву силу, надію і наполегливість, якими живе місто Західний Берлін.

При тому, що ця стіна є найбільш очевидною і помітною демонстрацією невдач комуністичної системи, увесь світ свідок — ми не раді тому, що це відбувається. Як сказав ваш мер, це не тільки злочин проти історії, але і злочин проти людяності: поділ родин, чоловіків і дружин, братів і сестер, поділ людей, що хотіли б бути разом. Що справедливо для цього міста, те справедливо і для Німеччини — справжній, вічний мир у Європі ніколи не зможе бути гарантований, поки одній з частин Німеччини відмовлено в елементарному праві вільної людини. І це право — право вільного вибору.

Живучи 18 років у мирі й чесності, це покоління німців заробило право бути вільними, включаючи право об'єднувати свої родини та націю у вічному мирі й з доброю волею до всіх людей. Ви живете на захищеному островці свободи, але ваше життя є частиною спільного життя. Тому, адже я закінчую, дозвольте мені попросити вас підняти ваші очі за межі небезпек сьогоднішнього

дня до надій дня завтрашнього, за межі свободи тільки міста Берлін чи вашої країни Німеччини до свободи скрізь, за межі цієї стіни до дня, коли настане справедливий мир, за межі ваші та наші — до всього людства. Воля неподільна, і коли одна людина в рабстві — усі невільні. Коли всі будуть вільні, ми зможемо побачити той день, коли це місто об'єднається. І це місто, і ця країна, і великий континент Європа об'єднаються на мирній і сповненій надій Землі. Коли цей день настане — а так і буде — народ Західного Берліна матиме причини для гордощів: ви були на передньому краї майже два десятиліття. Усі вільні люди, хоч би де вони жили — зараз громадяни Берліна, і тому, як вільна людина, я пишаюся словами «Ich bin ein Berliner».

Вацлав Гавел

Новорічне послання громадянам Чехословаччини

1 січня 1990 року

Навіть якщо революції й «оксамитові», їх все одно доводиться робити твердими руками. Саме тому у своїх виступах Вацлав Гавел часто звертався до теми відповідальності й чесності політиків перед народом. Свобода, мораль і закон — принципи, якими завжди керувався останній президент Чехословаччини та перший президент Чехії.

Ми живемо в зараженому моральному середовищі. Ми захворіли на духовну недугу, бо звикли говорити не те, що справді думаємо. Ми розучилися вірити, перестали помічати одне одного, думаємо переважно про себе. Такі поняття, як любов, дружба, співчуття, скромність чи здатність прощати, втратили свою глибину і сенс, перетворившись для багатьох лише на психологічні риси або відгомін минулого — дещо недоречний у добу комп'ютерів і космічних польотів.

Лише небагато хто з нас насмілився відверто сказати, що сильні світу цього не повинні мати необмеженої влади, і що спеціальні ферми, які постачають їм екологічно чисті продукти найвищої якості, повинні передавати ці продукти до шкіл, дитячих будинків і лікарень, якщо наше сільське господарство не може забезпечити ними всіх.

Колишній режим, спираючись на свою пихату й нетерпиму ідеологію, зводив людину до простої виробничої сили, а природу — до інструмента виробництва. Цим він завдав удару самій сутності людини і її гармонії з природою. Обдарованих і незалежних людей, які дбайливо господарювали на своїй землі, система перетворила на гвинтики та гайки у величезній, гучній і смердючій машині, справжнє призначення якої ніхто не розумів. Вона могла лише повільно, але невпинно зношуватися — разом зі своїми деталями.

Коли я кажу про заражену моральну атмосферу, я маю на увазі не лише тих, хто споживає екологічно чисті овочі й не визирає з вікна свого літака. Я говорю про всіх нас. Ми звикли до тоталітарної системи, сприймали її як незмінну реальність, і тим самим підтримували її існування. Іншими словами, ми всі — хоча й у різному ступені — несемо відповідальність за функціонування цієї машини; ніхто з нас не є лише її жертвою, кожен певною мірою причетний до її створення.

Чому я так кажу? Було б наївно вважати важку спадщину останніх сорока років чимось далеким, успадкованим від невідомих предків. Навпаки, ми повинні прийняти її як наш власний гріх — як провину перед собою. І коли ми це усвідомимо, зрозуміємо, що лише ми самі здатні щось змінити. Не можна в усьому звинувачувати колишніх правителів — не тільки тому,

що це не відповідає правді, а й тому, що така позиція знімає з нас обов'язок діяти самостійно, вільно, розумно й рішуче.

Не варто мати ілюзій: навіть найкращий уряд, наймудріший парламент і найчесніший президент не можуть зробити все самі. Так само безглуздо сподіватися від них універсального вирішення. Свобода і демократія вимагають участі кожного, а отже — і особистої відповідальності. Якщо ми це зрозуміємо, усі труднощі, які стоять перед новою чехословацькою демократією, не виглядатимуть такими страшними. Якщо ми це зрозуміємо — у наші серця повернеться надія.

На завершення хочу сказати, що я прагну бути президентом, який менше говоритиме, але більше діятиме. Президентом, котрий не лише дивиться з вікна літака, а й перебуває серед своїх громадян, слухає їх і ділить із ними повсякденні турботи.

Можливо, ви запитаете, про яку республіку я мрію. Відповім: я бачу її незалежною, демократичною і вільною, державою, у якій панують економічне процвітання та соціальна справедливість. Коротко кажучи — людською республікою, яка служить людині й очікує взаємності. Республікою, населену освіченими, мислячими людьми, бо без цього неможливо вирішити жодну з наших проблем — ані людську, ані економічну, ані екологічну, ані політичну.

Один із найвидатніших моїх попередників почав свою першу промову словами великого чеського педагога Яна Амоса Коменського. Дозвольте мені закінчити свою промову перефразованим висловом того ж мудреця:

Люди, ваш уряд повернувся до вас!

Мартін Лютер Кінг

28 серпня 1963 року

«Марш на Вашингтон», що відбувся наприкінці 1963 року, став однією з наймасовіших акцій ненасильницького протесту афроамериканців, які боролися за свої права. Від 200 тисяч (за офіційними даними) до 300 тисяч (за даними організаторів) осіб

«У мене є мрія»

пройшли маршем до меморіалу Лінкольна. Тут з промовою, що увійшла в історію під назвою «У мене є мрія», до присутніх звернувся Мартін Лютер Кінг — блискучий оратор, неймовірно силу слова якого визнавали не тільки його прихильники, але й вороги.

П'ять десятиліть тому великий американець, під символічним захистом якого ми сьогодні зібралися, підписав Прокламацію про визволення темношкірих. Цей важливий указ став величним маяком світла надії для мільйонів чорних рабів, опалених полум'ям нищівної несправедливості. Він став радісним світанком, що поклав край довгій ночі поневолення.

Але через сто років ми змушені констатувати трагічний факт: темношкірий (ред: в оригіналі «Negro») усе ще не вільний. Через сто років життя темношкірого, на жаль, і далі обтяжене кайданами сегрегації та оковами дискримінації. Через сто років темношкірий існує на пустельному острові бідності посеред безмежного океану матеріального добробуту. Через сто років темношкірий і досі змушений жити на узбіччі американського суспільства, залишаючись вигнанцем на власній землі. Саме тому ми прийшли сьогодні сюди, щоб підкреслити глибоку драматичність цієї сумної ситуації.

У певному сенсі ми прибули до столиці нашої держави, щоб отримати виплату за чековим дорученням. Коли творці нашої республіки писали величні рядки Конституції та Декларації незалежності, вони фактично підписали вексель, який належало отримати кожному американцю. Відповідно до цього векселя, усім людям гарантовані невіднятні права на життя, свободу і прагнення до щастя.

Сьогодні очевидно, що Америка не змогла виконати зобов'язання за цим векселем перед своїми кольоровими громадянами. Замість того щоб сплатити цей святий борг, Америка видала темношкірому народу підроблений чек, що повернувся з відміткою «недостатньо коштів». Але ми відмовляємося вірити, що банк справедливості збанкрутував. Ми не хочемо вірити, що в безмежних сховищах можливостей нашої держави бракує ресурсів. І ми прийшли, щоб отримати за цим чеком — чек, за яким нам належить отримати скарби свободи та гарантії справедливості.

Ми прибули сюди, в це святе місце, також, щоб нагадати Америці про настійну вимогу сьогоднішнього дня. Зараз не час задовольнятися тимчасовими заходами чи приймати ліки поступових змін. Настав час вийти з темної долини сегрегації й ступити на залитий сонцем шлях расової справедливості. Настав час відкрити двері можливостей для всіх Божих дітей.

Настав час вивести нашу націю із сипучих пісків расової несправедливості на тверду скелю братерства.

Для нашої держави було б смертельно небезпечно проігнорувати особливу важливість цього моменту і недооцінити рішучість темношкірих. Пекуче літо законного невдоволення темношкірих не закінчиться, доки не настане підбадьорлива осінь свободи та рівності. 1963 рік — це не кінець, а лише початок. Тим, хто думає, що темношкірому досить було виявитись і тепер він заспокоїться, загрожує суворе пробудження, якщо наша нація повернеться до звичного стану речей.

Доти, доки темношкірому не будуть надані його громадянські права, Америка не знатиме ні безтурботності, ні спокою. Революційні бурі й надалі будуть трусити підвалини нашої держави, доки не настане світлий день справедливості.

Проте є й інше, що я хочу сказати своєму народові, що стоїть на благодатному порозі входу до палацу справедливості. У боротьбі за належне нам по праву місце ми не повинні надавати приводів для звинувачень у неправомірних діях. Не прагнемо задовольнити нашу спрагу волі, г'ючи з чаші гіркоти та ненависті.

Ми маємо вести нашу боротьбу з позицій гідності та дисципліни. Не можна допустити, щоб наш творчий протест переродився у фізичне насильство. Ми маємо прагнути підійматися на великі вершини, відповідаючи на фізичну силу силою духу.

Сильна войовничість, яка охопила темношкіре суспільство, не повинна породити недовіру серед усіх білих людей, бо багато наших білих братів, присутніх тут сьогодні, зрозуміли, що їхня доля нерозривно пов'язана з нашою, а їхня свобода — неминуче пов'язана з нашою свободою.

Ми не можемо йти самотньо. Розпочавши цей рух, ми мусимо заприсягтися, що будемо рухатися вперед. Назад, дороги нема.

Є ті, хто запитує прихильників громадянських прав: «Коли ви заспокоїтеся?» Ми ніколи не заспокоїмося, поки наші тіла, втомлені від довгих мандрів, не матимуть де відпочити у придорожніх

мотелях і міських готелях. Ми не заспокоїмося, доки основний спосіб пересування темношкірого залишатиметься переїздом з маленького гетто до великого. Ми не заспокоїмося, доки темношкірий у Міссісіпі не матиме права голосу, а темношкірий у Нью-Йорку вважатиме, що йому немає за що голосувати. Ні, в нас немає підстав для заспокоєння, і ми ніколи не заспокоїмося, доки справедливість не потече, немов води, а праведність не стане могутнім потоком.

Я не забуваю, що багато з вас прибули сюди, пройшовши через великі випробування і страждання. Дехто — прямо з тісних тюремних камер. Дехто — з районів, де за прагнення до свободи на них впав шквал переслідувань і жорстокості поліції. Ви стали ветеранами творчого страждання. Працуйте й надалі, вірячи, що незаслужені страждання окупляться.

Поверніться до Міссісіпі, поверніться до Алабами, поверніться до Луїзіани, поверніться до нетрів і гетто наших північних міст, знаючи, що ця ситуація обов'язково зміниться. Не страждайте в долині розпачу.

Друзі мої, сьогодні я говорю вам, що, попри труднощі та розчарування, у мене є мрія. Це мрія, яка глибоко укорінилася в американській мрії.

У мене є мрія, що настане день, коли наша нація повстане і доживе до справжнього значення свого девізу: «Ми вважаємо самоочевидним, що всі люди створені рівними».

У мене є мрія, що на червоних пагорбах Джорджії настане день, коли сини колишніх рабів і сини колишніх рабовласників зможуть сісти разом за столом братерства.

У мене є мрія, що настане день, коли навіть штат Міссісіпі, пустельний штат, який страждає від тиску несправедливості та гноблення, буде перетворений в оазис свободи та справедливості.

У мене є мрія, що настане день, коли четверо моїх дітей житимуть у країні, де про них судитимуть не за кольором їхньої шкіри, а за тим, якими вони є людьми.

У мене є мрія сьогодні.

У мене є мрія, що настане день, коли в штаті Алабама, губернатор якого нині виступає проти законів Конгресу і втручається у внутрішні справи штату, маленькі чорні хлопчики й дівчатка зможуть узятися за руки з маленькими білими хлопчиками й дівчатками і йти разом, ніби брати та сестри.

У мене є мрія сьогодні.

У мене є мрія, що настане день, коли всі низини піднімуться, всі пагорби та гори знизяться, нерівні місцевості стануть рівнинами, викривлені ділянки вирівняються, і велич Господа з'явиться перед нами, а всі люди разом повірять у це.

Це наша надія. Це віра, з якою я повертаюся на Південь.
З цією вірою ми зможемо вирубати камінь надії з гори розпачу.
З цією вірою ми зможемо перетворити нестрункі голоси нашого народу на прекрасну симфонію братерства. З цією вірою ми будемо працювати разом, молитися разом, боротися разом, йти у в'язниці разом, захищати свободу разом, знаючи, що одного дня ми станемо вільними.

Це буде день, коли всі Божі діти зможуть співати, вкладаючи в слова новий сенс: «Країно моя, це я тебе, солодка земле свободи, це я тебе оспівую. Земля, де загинули мої батьки, земля гордості пілігримів, нехай свобода дзвенить з усіх гірських схилів».

І якщо Америці судилося бути великою країною, це має статися.

Нехай свобода дзвенить з вершин дивовижних пагорбів
Нью-Гемпшира! Нехай свобода дзвенить із могутніх гір
Нью-Йорка!

Нехай свобода дзвенить із високих Аллеґенських гір Пенсільванії!
Нехай свобода дзвенить із засніжених Скелястих гір Колорадо!

Нехай свобода дзвенить з вигнутих гірських вершин Каліфорнії!
Нехай свобода дзвенить із гори Лукаут у Теннессі!

Нехай свобода дзвенить з кожного пагорба і кожного горбка
Міссісіпі!

З кожного гірського схилу нехай дзвенить свобода!

Коли ми дозволимо свободі дзвеніти, коли ми дамо їй звучати з кожного села і містечка, з кожного штату і міста, ми прискоримо настання того дня, коли всі Божі діти — чорні і білі, євреї і язичники, протестанти і католики — зможуть узятися за руки та заспівати старовинний темношкірий духовний гімн:

«Вільні нарешті! Вільні нарешті! Дякуємо всемогутньому Господу, ми вільні нарешті!»

Нельсон Мандела

Промова з нагоди перемоги на виборах

2 травня 1994 року

Він умів розмовляти й домовлятися з усіма, Мандела знаходив такі слова, які робили навіть непримиренних противників друзями. Промова, виголошена Нельсоном Манделою 2 травня 1994 року, одразу ж після перших вільних виборів у ПАР, дуже характерна для нього. Це була промова переможця, але такого, що не жадає крові переможених, а прагне до миру й добробуту в країні, до об'єднання всіх, незалежно від кольору шкіри, в ім'я демократії й процвітання.

Мої співгромадяни, народе Південної Африки! Це дійсно радісний вечір. Хоча результати виборів ще не остаточні, у нас уже є попередні, і те, що Африканський національний конгрес підтримано більшістю голосів, є величезною радістю для нас.

Я вдячний і високо шаную всіх тих членів АНК і демократичного руху, хто вдень і вночі працював останні кілька днів і багато десятиліть. Народ Південної Африки та люди всього світу, що бачать нас зараз, — це радісний вечір для людського духу. Це і ваша перемога. Ви допомогли покласти край апартеїду, ви були з нами протягом перехідного періоду.

Ми були свідками того, як десятки тисяч людей по багато годин терпляче стояли в довгих чергах. Хтось спав просто неба всю ніч, очікуючи можливості віддати свій надзвичайно важливий голос. Герої Південної Африки стали легендою для багатьох поколінь. Але саме ви, люди, і є нашими справжніми героями. Це один з найвизначніших моментів у житті нашої країни. Я стою тут, перед вами, сповнений глибокої гордості та радості: гордості за простих, скромних людей цієї країни...

І радості, про яку ми можемо прокричати голосно з найвищого даху, — нарешті ми вільні! Я стою перед вами, схиливши голову перед вашою мужністю, із серцем, сповненим любові до всіх вас. Я вважаю найвищою честю бути керівником АНК у цей історичний момент і той факт, що саме ми були обрані, щоб вести країну в нову добу. Клянуся віддати всі сили та здібності, щоб виправдати ваші сподівання як від мене особисто, так і від АНК. Я особисто зобов'язаний і віддаю належне одним з найбільших лідерів Південної Африки, і в тому числі Джону Дьюбу, Джосайї Гумеді, Джі-Ем Ней-керу, доктору Абдурахману, вождю Лутулі, Ліліан Нгойї, Хелен Джозеф, Юсу-фу Даду, Мозесу Котані, Крісу Хані й Оліверу Тамбо. Вони мали б святкувати сьогодні з нами, тому що це і їхня перемога.

Завтра все керівництво АНК і я повернемося до роботи. Ми засучимо рукава, щоб узятися за розв'язання завдань, які стоять перед нашою нацією. Я закликаю кожного громадянина долучитися до спільної праці — і вранці повернутися на свої робочі місця. Нехай уся Південна Африка візьметься до роботи, бо саме зараз ми маємо почати будувати краще життя для всіх південноафриканців.

Це означає створювати робочі місця, зводити нові оселі, забезпечувати якісну освіту, поширювати мир і спокій серед усіх людей. Атмосфера терпимості та спокою, що панувала під час виборів, — це яскрава ілюстрація тієї Південної Африки, яку ми прагнемо збудувати. Вона задає тон нашому майбутньому. Так, у нас можуть бути відмінності, але ми — один народ зі спільною долею, багатою мозаїкою культур, рас і традицій. Люди проголосували за ту партію, яку обрали серцем, і ми з повагою приймаємо цей вибір. Саме так і виглядає справжня демократія.

Я простягаю руку дружби лідерам усіх партій і їхнім прихильникам, закликаючи їх приєднатися до спільної роботи над розв'язанням тих викликів, що стоять перед нашою країною. Уряд АНК служитиме всім громадянам Південної Африки — не лише членам нашої партії.

Ми також висловлюємо вдячність силам безпеки за їхню чесну й віддану працю. Вони стали надійним фундаментом для створення професійних сил правопорядку, що служитимуть народу й новій конституції.

А тепер настав час святкувати. Нехай усі південноафриканці зберуться разом, щоб відзначити народження демократії! Я підіймаю келих за всіх вас — за тих, хто зробив можливим те, що колись здавалося дивом. І нехай наші свята пройдуть у тому самому дусі, який панував під час виборів — у дусі миру, взаємної поваги і єдності.

Ми — народ, готовий узяти на себе відповідальність за власну державу. Я обіцяю зробити все можливе, щоб бути гідним вашої довіри — довіри до мене та до Африканського національного конгресу.

Будуємо наше майбутнє разом — і піднімімо келихи за краще життя для кожного жителя Південної Африки!

Кофі Аннан

21 вересня 2004 року

Виступ перед Генеральною Асамблеєю

Приємно бачити тут представників такої значної кількості країн на такому високому рівні. Я знаю, що це є віддзеркаленням вашого розуміння того,

що в ці важкі часи Організація Об'єднаних Націй є, як ви заявили чотири роки тому в Декларації тисячоліття, «незамінним спільним домом для всього людства».

І справді, нині більше, ніж будь-коли раніше, світ потребує дієвого механізму, за допомогою якого можна буде спільно знаходити рішення для спільних викликів. Саме з цією метою й була створена ця Організація. Тож не будемо уявляти, ніби, якщо ми не зможемо належно скористатися нею, то з'явиться якийсь ефективніший засіб.

Наступного року в цей самий час ви зберетеся, щоб оцінити поступ у виконанні Декларації тисячоліття. До того моменту, я сподіваюся, ви будете готові спільно ухвалити рішучі кроки щодо всіх питань, піднятих у декларації, спираючись на звіт Групи високого рівня з питань загроз, викликів і змін, який має бути завершений до кінця цього року.

Як я зазначав рік тому, ми стоїмо на роздоріжжі. Якщо політичні лідери держав світу не зможуть домовитися, яким шляхом рушити далі, історія зробить це замість вас, а інтереси ваших народів можуть бути проігноровані.

Сьогодні я не намагатимуся передбачити ці рішення, але хочу нагадати про ті життєво важливі межі, в яких вони мають ухвалюватися, — про верховенство права як усередині кожної країни, так і на глобальному рівні.

Ідея «панування законів, а не людей» така ж давня, як і сама цивілізація. У холі неподалік від цієї трибуни міститься копія збірника законів, проголошених Хаммурапі понад три тисячі років тому на землі, яку нині називають Іраком.

Більшість положень Хаммурапі сьогодні здаються надмірно суворими. Та на його кам'яних плитах висічено принципи правосуддя, які визнавалися — хоч і не завжди виконувалися повною мірою — майже кожною людською спільнотою з того часу:

правовий захист незаможних;

обмеження для сильних, щоб вони не могли пригнічувати слабких;

закони, що ухвалюються відкрито і відомі всім.

Цей кодекс став важливою віхою у прагненні людства створити лад, де сила не визначає справедливість, а право робить сильним. Багато держав, представлених у цьому залі, можуть із гордістю згадати власні основоположні документи, які втілюють цю ідею. І ця Організація — ваша Організація Об'єднаних Націй — постала на тому самому принципі.

Проте нині верховенство права опинилося під загрозою в усьому світі. Знову й знову ми бачимо, як цинічно порушуються базові норми — закони, що зобов'язують поважати невинне життя, цивільних осіб і найуразливіших — передусім дітей.

Ось лише кілька кричущих і показових прикладів:

В Іраку ми бачимо, як чиняться холоднокровні розправи над мирним населенням, як беруть у заручники та жорстоко вбивають тих, хто надає допомогу, журналістів та інших некомбатантів. Водночас ми стали свідками принизливого поводження з ув'язненими в Іраку.

У Дарфурі ми спостерігаємо масові переміщення людей, спалення їхніх домівок, тоді як зґвалтування використовується як свідомо стратегія.

На півночі Уганди ми бачимо, як калічать дітей і змушують їх брати участь у невимовно жорстоких діях.

У Беслані ми бачили, як дітей узяли в заручники й жорстоко стратили.

В Ізраїлі ми спостерігаємо, як мирні громадяни, зокрема діти, стають навмисними жертвами палестинських смертників. А в Палестині — як руйнуються будинки, конфіскуються землі, а цивільні люди гинуть від надмірного застосування сили Ізраїлем.

І по всій планеті ми бачимо, як людей готують до нових актів насильства через пропаганду ненависті — проти євреїв, проти мусульман, проти будь-кого, кого вважають «іншим».

Ваші Високоповажності,
Жодна причина, жодна образа, якою б справедливою вона не видавалася, не може виправдати подібні дії. Вони принижують

нас усіх. Їхнє поширення свідчить про нашу спільну неспроможність захищати закон і виховувати повагу до нього серед наших ближніх. Ми всі маємо робити все можливе, щоб відновити цю повагу.

Щоб це здійснити, ми маємо почати з принципу, що ніхто не стоїть вище закону і нікому не можна відмовляти в його захисті. Кожна держава, яка проголошує верховенство права вдома, має шанувати його й за межами своїх кордонів; і кожна держава, яка наполягає на його дотриманні за кордоном, повинна забезпечувати його виконання у себе.

Так, верховенство права починається всередині країни. Але є надто багато місць, де воно все ще залишається недосяжним. Ненависть, корупція, насильство та відчуження не усуваються. У вразливих немає ефективних механізмів захисту, тоді як могутні маніпулюють законами, щоб утримати владу і накопичити багатство. Іноді навіть боротьба з тероризмом використовується як привід для обмеження громадянських свобод.

На міжнародному рівні всі держави — великі та малі, сильні й слабкі — потребують рамок зі справедливих норм, які гарантують, що всі їх дотримуються. На щастя, ці рамки існують. У всіх сферах — від торгівлі до тероризму, від морського права до зброї масового знищення — держави виробили значну систему правил і законів. Це одне з тих досягнень нашої Організації, яким можна по праву пишатися.

І все ж ці рамки мають прогалини та недоліки. Занадто часто їх застосовують вибірково, а дотримання забезпечується довільно. Їм бракує ефективності, яка перетворює кодекс норм на дієву правову систему.

Там, де існує потенціал для примусу, як, наприклад, у Раді Безпеки, він, на думку багатьох, не завжди використовується справедливо або результативно. Там, де щиро пропагують верховенство права, як, наприклад, у Комісії з прав людини, ті, хто про нього говорить, не завжди виконують власні настанови.

Ті, хто прагне надавати легітимність, повинні самі бути її втіленням; ті, хто промовляє про міжнародне право, повинні підкорятися йому.

Подібно до того, як у межах однієї країни повага до закону залежить від того, чи відчують люди, що всі мають право брати участь у формуванні та виконанні правових норм, — так само й у глобальному співтоваристві. Жодна держава не повинна відчувати себе ізольованою. Всі повинні відчувати, що міжнародне право належить їм і захищає їх законні інтереси.

Верховенства права як абстрактної концепції замало. Закони повинні застосовуватися на практиці та пронизувати саме наше життя.

Лише через зміцнення і виконання договорів про роззброєння, включно з положеннями про контроль, ми можемо найкраще захиститися від розповсюдження і потенційного використання зброї масового знищення.

Лише через застосування закону ми можемо позбавити терористів фінансових ресурсів і безпечних притулків, що є ключовим у будь-якій стратегії боротьби з тероризмом.

Лише через повторне впровадження верховенства права та впевненість у його безсторонньому застосуванні ми можемо сподіватися оживити суспільства, розколені конфліктами.

Лише закон, включно з резолюціями Ради Безпеки, надає найнадійнішу основу для врегулювання затяжних конфліктів — на Близькому Сході, в Іраку, по всьому світу.

І лише завдяки твердій підтримці міжнародного права ми можемо і повинні виконати наш обов'язок захищати невинних цивільних від геноциду, злочинів проти людства та воєнних злочинів. Як я попереджав цю Асамблею п'ять років тому, історія суворо оцінить нас, якщо ми ухилимося від цього обов'язку або помилково вважатимемо, що на нас не поширюється відповідальність через національний суверенітет.

Рада Безпеки нещодавно попросила мене призначити міжнародну комісію для розслідування повідомлень про порушення прав людини в Дарфурі і з'ясувати, чи були там акти геноциду. Я зроблю це невідкладно. Але ніхто не повинен розглядати це як паузу, під час якої події в цьому спустошеному регіоні підуть власним ходом. Незалежно від юридичної кваліфікації, там відбуваються дії, що повинні вражати свідомість кожної людини.

Африканський союз шляхетно взяв на себе провідну роль і відповідальність у наданні спостерігачів і сил для захисту мешканців Дарфура, а також у пошуку політичного врегулювання, яке — і тільки воно — здатне забезпечити їм належну безпеку. Проте всім нам відомі обмеження цього нового Союзу. Ми повинні надати йому всю можливу підтримку. Нехай ніхто не думає, що це стосується лише африканців. Жертвами є люди, і їхні права мають бути священними для всіх нас. Ми всі маємо зробити все можливе, щоб врятувати їх — і зробити це негайно.

Ваші Високоповажності,
Минулого місяця я обіцяв Раді Безпеки, що робота Організації щодо зміцнення верховенства права та правосуддя у перехідний період у постконфліктних суспільствах і тих, що перебувають у стані конфлікту, стане одним із пріоритетів протягом моїх повноважень. Але одночасно я настійно закликаю всіх вас робити ще більше для підтримки верховенства права всередині вашої країни й за її межами. Я прошу всіх присутніх скористатися заходами, які ми підготували для вас, щоб підписати договори про захист цивільного населення — договори, за якими ви самі вели переговори — а після повернення додому сумлінно і повністю їх виконувати. І я закликаю всебічно підтримати ті ініціативи, які я представляю під час цієї сесії, щоб зміцнити безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй. Ці некомбатанти, які добровільно ставлять себе під загрозу, щоб допомагати своїм братам і сестрам, без сумніву, заслуговують вашого захисту і шани.

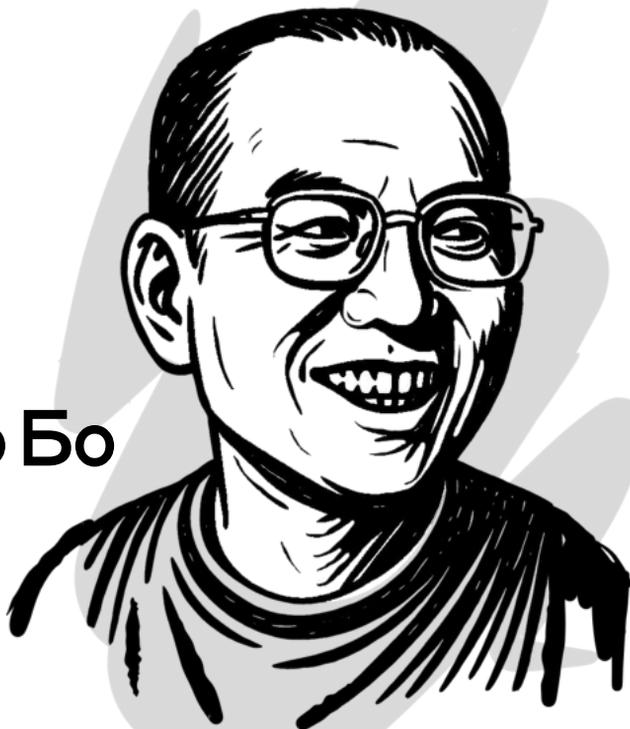
Ваші Високоповажності, по всьому світу жертви насильства і несправедливості чекають, чекають, коли ми дотримаємось свого слова. Вони помічають, коли ми прикриваємо бездіяльність словами. Вони бачать, коли закони, що повинні їх захищати, залишаються недійсними.

Я вірю, що ми можемо відновити та поширити верховенство права на всій планеті. Проте в підсумку це залежатиме від того, наскільки глибоко закон укорінився в нашій свідомості. Ця Організація була заснована на руїнах війни, яка принесла людству неймовірні страждання. Сьогодні ми знову повинні звернутися до нашої колективної свідомості та поставити собі запитання: чи достатньо ми робимо?

Ваші Високоповажності,
Кожне покоління покликане виконати свою роль у багатовіковій боротьбі за зміцнення верховенства права для всіх — адже тільки воно здатне гарантувати всім свободу.

Нехай наше покоління не підведе.

Лю Сяо Бо

Останнє слово лауреата Нобелівської премії Лю Сяо Бо, з яким він виступив на судовому процесі

10 грудня 2010 року

Китайський дисидент Лю Сяо Бо сидить за ґратами, а його рідних влада КНР не випустила з країни. Попри це, Нобелівська церемонія вчора відбулася. Премію і диплом поклали на стілець, що стояв на сцені та залишався весь час порожнім. Поруч висів великий портрет Лю Сяо Бо.

Замість належної з такої нагоди Нобелівської промови лауреата прозвучало його останнє слово, з яким китайський дисидент виступив рік тому на судовому процесі. Декларувала текст відома актриса Лів Ульман.

Від дня мого народження минуло вже понад п'ятдесят років. І найсуттєвішою подією свого життя я вважаю 4 червня 1989 року, коли відбулися трагічні події на площі Тяньаньмень. Я повинен був вступити на перший курс, коли університетські вступні іспити були змінені після культурної революції.

Від початку навчання до захисту докторської дисертації моя академічна кар'єра розвивалася досить рівно. Після закінчення я залишився працювати викладачем у Пекінському педагогічному університеті. Студенти добре мене сприйняли. Водночас я був активний, написав чимало статей і книг у 80-ті роки, мене часто запрошували виголошувати лекції по всій країні та як запрошеного професора в університети Європи та Америки. Я вимагав від себе як людина, так і як письменник жити чесно, відповідально та гідно. Повернувшись зі США для участі у русі 1989 року, мене ув'язнили «за контрреволюційну пропаганду і підбурювання». Я майже втратив улюблену кафедру і більше не міг публікувати есе чи виступати перед аудиторією в Китаї. Ось так, просто за власні політичні погляди та участь у мирному демократичному русі, викладач втратив кафедру, письменник — можливість видавати твори, а лектор — право говорити з людьми. Це трагедія як для мене особисто, так і для всього Китаю, який вже понад три десятиліття існує під Політикою реформ і відкритості.

Мої найгостріші спогади після 4 червня пов'язані з судами. У мене було дві нагоди звернутися до громадськості, обидві під час засідань у Пекінському муніципальному народному суді проміжного рівня — перший раз у січні 1991-го і повторно — сьогодні.

Проїшло двадцять років, але привид 4 червня все ще не залишив мене. Після звільнення з ув'язнення у 1991 році, ставши політичним інодумцем через події 4 червня, я втратив можливість висловлюватися публічно у власній країні й міг говорити лише із закордонною пресою. Через це мене помістили на рік під домашній арешт (травень 1995 — січень 1996) і відправили

на перевиховання (жовтень 1996 — жовтень 1999). Я досі хочу сказати режиму, що забирає мою свободу, що я залишаюся на позиціях, викладених у «Декларації другого червневого голодування». Через 20 років у мене немає ворогів і немає ненависті. Тому я ні за яких обставин не прийму стеження, арешти чи вирoki. Я поважаю вашу професію та сумлінність, зокрема двох прокурорів, які висувують проти мене звинувачення. Під час допиту 3 грудня я відчув вашу повагу і добросовісність.

Ненависть руйнує розум і совість. Ворожі настрої отруюють дух нації, призводять до кривавих конфліктів, руйнують толерантність і людяність, перекривають шлях народу до свободи та демократії. Тому сподіваюся, що мій досвід стане прикладом того, як можна протистояти режиму і як любов здатна перемогти ненависть.

Відомо, що розвиток і соціальні реформи в нашій країні стали можливими завдяки Політиці реформ і відкритості, яка почалася з відмови від державної політики Мао і її концепції визначальної ролі класової боротьби. Це дало імпульс економічному та соціальному прогресу. Люди відмовилися від філософії боротьби, втратили відчуття постійної присутності ворогів, відійшли від психології ненависті. Люди позбувалися «вовчих» звичок і знову ставали людьми. Це був спокійний період у світі. Політика реформ і відкритості відновила зв'язки між людьми, навчила їх співіснувати в мирі. Вони знайшли спільну мову, попри відмінності в інтересах та цінностях. Це сприяло тому, щоб Китай нарівні з іншими країнами став на шлях творення та взаєморозуміння. Відмова від антиімперіалістичних і антиревізійістських позицій у зовнішній політиці та класової боротьби всередині країни — перший крок, що дозволив Політиці реформ і відкритості тривати. Прагнення до ринкової економіки, мультикультурності та поступовий перехід соціального устрою до принципу верховенства закону стали можливими завдяки відмові від політики пошуку ворогів. Навіть у політичній сфері, де зміни найменш помітні, ослаблення такої доктрини підвищило терпимість до соціальної різноманітності, скоротило переслідування дисидентів і змінило офіційне визначення руху 1989 року з «бунту» на «політичне хвилювання».

Ослаблення політики пошуку ворога проклало шлях до прийняття принципів верховенства прав людини у всьому світі. У 1997–1998

роках китайський уряд підписав два ключові міжнародні документи ООН із прав людини, демонструючи готовність до дотримання світових стандартів. У 2004 році Всекитайські збори народних представників внесли поправки до Конституції, вперше закріпивши обов'язок держави поважати права людини. Це означає, що права людини стали фундаментальним принципом правопорядку. І одночасно режим розвиває ідею верховенства народу та формування гармонійного суспільства. Таким чином Китай показав, якими принципами керується Комуністична партія.

Я теж відчув цей розвиток на макрорівні завдяки особистому досвіду з моменту арешту.

Хоча я продовжую наполягати на своїй невинуватості та на тому, що звинувачення проти мене суперечать Конституції, понад рік після втрати свободи мене тримали у двох різних місцях. Я пройшов через чотири попередні поліцейські допити, постав перед трьома прокурорами та двома суддями. Але вони поважали мою справу, не порушували часових обмежень і не намагалися вибити визнання. Їхнє ставлення було стриманим і розважливим, вони часто проявляли жести доброї волі. 23 червня мене перевели з місця під наглядом проживання у Центр попереднього ув'язнення №1 Пекіна, відомий як «Бейкан». За шість місяців у Бейкані я спостерігав покращення роботи персоналу.

У 1996 році я перебував у старому Бейкані. Порівняно з минулим, новий Бейкан — великий крок уперед у «технічному забезпеченні» та «програмній» сфері. Управління кадрами, засноване на повазі до прав та сумлінному ставленні до ув'язнених, підвищило гнучкість у всіх сферах і проявилось в трансляціях для ув'язнених, журналах «Покаяння» та музиці перед їжею, після підйому і перед відбоєм. Це дозволяє ув'язненим зберегти гідність, відчувати турботу та дотримуватися порядку, а також покращує підготовку до судових справ і загальний моральний стан. Я тісно співпрацював із наглядачем Лю Ченгом, відповідальним за мене у камері. Його повага і турбота відчувалися в кожному слові та дії, залишаючи тепло у душі. Мені пощастило зустріти відкритого, чесного та доброго наглядача, який сумлінно виконує свою роботу.

Саме завдяки цьому досвіду я впевнений: розвиток Китаю не зупиниться, і я з оптимізмом чекаю народження вільного Китаю.

Немає сили, здатної зупинити прагнення людини до свободи, і Китай стане країною, де панує закон і права людини мають найвище значення. Я сподіваюся, що прогрес позначиться і на моїй справі, і очікую неупередженого розгляду — такого, що витримає суд історії.

Найбільше щастя останніх двадцяти років — безмежна любов моєї дружини Лю Ся. Вона не змогла бути сьогодні присутньою на суді, але я хочу сказати, що вірю: твоя любов залишиться незмінною. Протягом усіх років у неволі наша любов була сповнена гіркоти, але її спогад допомагає мені зберегти душевний спокій, відкритість і чистоту серця. Моя любов до тебе тверда, вона здатна прорвати будь-які перешкоди. Навіть якби мене перетворили на попіл, я б обіймав тебе цим попелом.

Дорога моя, завдяки твоїй любові я можу спокійно постати перед судом, не шкодуючи про вибір, і з надією дивитися в завтрашній день. Я мрію про країну свободи слова, де погляди кожного громадянина будуть захищені, різні ідеї та переконання зможуть мирно співіснувати; де думки більшості й меншості шануватимуться рівною мірою, а відмінні політичні погляди будуть захищені. Політичні ідеї розквітатимуть, і кожен зможе вільно висловлюватися, без страху переслідувань. Сподіваюся, що стану останньою жертвою нескінченних процесів і що з цього часу ніхто не буде засуджений за слова. Свобода слова — основа прав людини, джерело гуманності та матір правди.

Користуватися свободою слова, закріпленою в Конституції, можливо лише виконуючи соціальну відповідальність громадянина. Я нічого злочинного не зробив. Якщо обвинувачення будуть пред'явлені, я не буду скаржитися.

Дякую вам усім.

Андрій Сахаров

1 грудня 1975 року

Нобелівська лекція

Високоповажні члени
Нобелівського комітету!
Високоповажні пані та панове!

Мир, прогрес, права людини —
ці три цілі нерозривно пов'язані;
неможливо досягти якої-небудь
однієї з них, нехтуючи іншими.
Такою є головна ідея, яку я прагну
відобразити у цій лекції.

Я щиро вдячний за присудження мені високої, хвилюючої нагороди — Нобелівської премії миру — і за можливість сьогодні виступити перед вами. Особливо я ціную формулювання Комітету, в якому підкреслюється роль захисту прав людини як надійної основи для справжнього і довгострокового міжнародного співробітництва. Ця думка видається мені надзвичайно важливою. Я переконаний, що міжнародна довіра, взаєморозуміння, роззброєння та глобальна безпека неможливі без відкритого суспільства, свободи інформації, свободи переконань, прозорості, свободи пересування та вибору місця проживання. Я переконаний також, що свобода переконань, поряд з іншими громадянськими свободами, є основою науково-технічного прогресу і гарантією від використання його досягнень на шкоду людству, а отже — основою економічного та соціального розвитку, а також політичною гарантією можливості ефективного захисту соціальних прав. Таким чином я підтверджую тезу про первісне, визначальне значення громадянських і політичних прав у формуванні людських доль. Ця думка суттєво відрізняється від поширених марксистських і технократичних концепцій, згідно з якими визначальними є саме матеріальні фактори та соціально-економічні права. (Сказане, звісно, не означає, що я в будь-якій мірі заперечую значення матеріальних умов життя людей.)

Всі ці тези я збираюся розкрити у лекції та особливо зупинитися на деяких конкретних проблемах порушення прав людини, вирішення яких видається мені нагальним і критично важливим.

Відповідно до цього плану обрана назва лекції: «Мир, прогрес, права людини». Це свідомо паралель до назви моєї статті 1968 року «Роздуми про прогрес, мирне співіснування та інтелектуальну свободу», що в багатьох аспектах близька за своїм змістом, хоча містить певні застереження.

Є багато ознак того, що з другої половини ХХ століття людство вступило в особливо відповідальний і критичний період своєї історії.

Створена ракетно-термоядерна зброя, здатна, в принципі, знищити все людство, — це найсерйозніша загроза сучасності. Завдяки економічним, промисловим і науковим досягненням небезпечнішими стали також так звані звичайні види озброєння, не кажучи вже про хімічну та бактеріологічну зброю.

Безсумнівно, успіхи промислового та науково-технічного прогресу є ключовим чинником подолання бідності, голоду та хвороб, проте вони одночасно спричиняють загрозливі зміни у довкіллі та виснаження ресурсів. Людство таким чином зіштовхнулося з серйозною екологічною небезпекою.

Швидкі зміни традиційних форм життя призвели до некерованого демографічного вибуху, особливо потужного в країнах третього світу. Зростання населення створює дуже важкі економічні, соціальні та психологічні проблеми вже зараз і невідворотно загрожує ще серйознішими небезпеками в майбутньому. У багатьох країнах, особливо в Азії, Африці та Латинській Америці, нестача продовольства залишається постійною умовою життя сотень мільйонів людей, приречених із народження на злиденне існування. При цьому прогнози на майбутнє, попри успіхи «зеленої революції», залишаються тривожними, а на думку багатьох експертів — трагічними.

Але і в розвинених країнах люди стикаються з серйозними проблемами. Серед них — важкі наслідки непомірної урбанізації, втрата соціальної та психологічної стійкості суспільства, безперервні виснажливі перегони моди та надвиробництва, шалений темп життя і його змін, зростання числа нервових і психічних захворювань, відрив все більшої кількості людей від природи та традиційного людського життя, руйнування сім'ї та простих радощів, занепад морально-етичних засад суспільства й ослаблення почуття мети та сенсу життя. На цьому тлі з'являються численні негативні явища — зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, тероризму тощо. Наближаються загрози виснаження ресурсів Землі, перенаселення, багаторазово посилені міжнародними політичними та соціальними проблемами, що дедалі сильніше тиснуть на життя навіть у розвинених країнах, позбавляючи багатьох людей звичного комфорту та зручностей.

Однак найважливішу, визначальну роль у проблематиці сучасного світу відіграє глобальна політична поляризація людства, що розділила його на так званий перший світ (умовно «західний»), другий (соціалістичний), третій (країни, що розвиваються). Дві найбільші соціалістичні держави фактично стали ворожими тоталітарними імперіями з непомірною владою єдиної партії та держави над усіма аспектами життя громадян і з величезним експансіоністським потенціалом, що прагнуть підпорядкувати

собі великі регіони світу. При цьому одна з цих держав — КНР — знаходиться на відносно низькому рівні економічного розвитку, а інша — СРСР — використовуючи унікальні природні ресурси та переживши десятиліття страшних лих, досягла величезної військової могутності та високого (хоча одностороннього) економічного розвитку. Але і в СРСР рівень матеріального життя населення низький, а рівень громадянських свобод нижчий, ніж у малих соціалістичних країнах. Складні загальносвітові проблеми пов'язані також із «третім світом», де економічна пасивність поєднується зі зростаючою міжнародною політичною активністю.

Ця поляризація багаторазово посилює й без того серйозні загрози, що нависли над світом — загрози термоядерної катастрофи, голоду, забруднення довкілля, виснаження ресурсів, перенаселення, дегуманізації.

Обговорюючи цей комплекс невідкладних проблем і суперечностей, слід зазначити, що будь-які спроби уповільнити науково-технічний прогрес, повернути назад урбанізацію, заклики до ізоляціонізму, патріархальності або до відродження традицій минулих століть — нереалістичні. Прогрес неминучий, його зупинка означала б загибель цивілізації.

Ще не так давно люди не знали мінеральних добрив, машинної обробки ґрунту, отрутохімікатів та інтенсивних методів землеробства. Існують голоси, що закликають повернутися до більш традиційних і, можливо, безпечніших форм землеробства. Але чи реально це у світі, де й зараз сотні мільйонів людей страждають від голоду? Без сумніву, навпаки, необхідна подальша інтенсифікація та поширення її на весь світ, на всі розвивальні сфери.

Не можна відмовлятися від все ширшого застосування досягнень медицини та від розвитку досліджень у всіх її напрямках, у тому числі у таких, як бактеріологія й вірусологія, нейрофізіологія, генетика людини та генна хірургія, попри потенційні небезпеки зловживання та небажані соціальні наслідки деяких із цих досліджень. Те ж саме стосується робіт у сфері створення систем імітації інтелекту, досліджень у галузі управління масовою поведінкою людей, розробки глобальних систем зв'язку, збору та зберігання інформації тощо.

Цілком очевидно, що в руках безвідповідальних бюрократичних органів, які працюють під покривом секретності, усі ці дослідження можуть становити величезну небезпеку. Але водночас вони можуть стати надзвичайно важливими та необхідними для людства, якщо здійснювати їх під контролем гласності, обговорення та науково-соціального аналізу.

Не можна відмовлятися від все ширшого використання штучних матеріалів, синтетичної їжі та модернізації всіх аспектів побуту людей. Не можна відмовлятися від зростаючої автоматизації та збільшення промислового виробництва, попри пов'язані соціальні проблеми.

Не можна відмовлятися від будівництва все потужніших теплових та атомних електростанцій, від досліджень керованої термоядерної реакції, адже енергетика є однією з основ цивілізації. Дозволю собі згадати, що 25 років тому мені разом із моїм учителем, лауреатом Нобелівської премії з фізики Ігорем Євгеновичем Таммом, довелося стояти біля джерел досліджень керованої термоядерної реакції в нашій країні. Зараз ці напрацювання набули величезного масштабу, досліджуються найрізноманітніші напрямки — від класичних схем магнітної термоізоляції до методів із застосуванням лазерів.

Не можна відмовлятися від розширення робіт з освоєння навколосезонного космосу та дослідження далекого космосу, зокрема від спроб прийому сигналів від позаземних цивілізацій. Шанси на успіх таких спроб, можливо, малі, але наслідки успіху можуть бути грандіозними.

Я назвав лише кілька прикладів, але їх можна примножити. Насправді всі основні аспекти прогресу тісно взаємопов'язані, жоден із них не можна скасувати, не ризикуючи зруйнувати всю структуру цивілізації — прогрес неподільний. Особливу роль у механізмі прогресу відіграють інтелектуальні та духовні чинники. Недооцінка цих факторів, що особливо поширена в соціалістичних країнах, можливо під впливом вульгарних ідеологічних догм офіційної філософії, може призвести до перекручення шляхів прогресу або навіть до його припинення, до застою.

Прогрес можливий і безпечний лише під контролем Розуму. Найважливіша проблема охорони довкілля — один із прикладів,

де особливо зрозуміла роль гласності, відкритості суспільства та свободи переконань. Лише часткова лібералізація, що настала в нашій країні після смерті Сталіна, зробила можливими пам'ятні публічні дискусії першої половини шістдесятих років щодо цієї проблеми. Проте ефективне її вирішення вимагає подальшого посилення громадського та міжнародного контролю.

Військове застосування досягнень науки, роззброєння та контроль над ним — ще одна критична сфера, де міжнародна довіра залежить від гласності та відкритості суспільства. Згаданий приклад управління масовою поведінкою людей, попри зовнішню екзотичність, також є цілком актуальним і сьогодні.

Свобода переконань, наявність освіченої громадської думки, плюралістичний характер системи освіти, свобода преси та інших засобів інформації — всього цього дуже бракує в соціалістичних країнах через притаманний їм економічний, політичний та ідеологічний монізм. Тим часом ці умови життєво необхідні не лише для уникнення зловживань прогресом, свідомих або через невігластво, а й для його підтримки. Особливо важливо, що лише в атмосфері інтелектуальної свободи можлива ефективна система освіти та творчої спадкоємності поколінь.

Навпаки, інтелектуальна несвобода, влада нудної бюрократії, конформізм, руйнуючи спочатку гуманітарні галузі знання, літературу та мистецтво, неминуче призводять потім до загального інтелектуального занепаду, бюрократизації та формалізації всієї системи освіти, занепаду наукових досліджень, зникнення атмосфери творчого пошуку, до застою та розпаду.

Зараз, у поляризованому світі, тоталітарні країни завдяки детанту отримали можливість свого роду інтелектуального паразитизму, і, схоже, якщо не відбудуться ті внутрішні зрушення, про необхідність яких ми всі усвідомлюємо, скоро їм доведеться стати на цей шлях. Один із можливих результатів детанту саме такий. Якщо це станеться, вибухонебезпечність загальносвітової ситуації може лише зрости.

Світу життєво необхідне всебічне співробітництво між країнами Заходу, соціалістичними державами та країнами, що розвиваються, включно з обміном знаннями, технологіями, торгівлею, економічною, зокрема продовольчою, взаємодопомогою. Але ця співпраця має

відбуватися на основі довіри відкритих суспільств, із щирістю та на основі справжнього рівноправ'я, а не через страх демократичних країн перед їх тоталітарними сусідами. У такому випадку співпраця означала б лише спробу задарувати або задобрити моторошного сусіда. Але така політика завжди є лише відтермінуванням біди, яка незабаром повертається в інші двері з набагато більшою силою — це просто новий варіант мюнхенської політики.

Стійкий успіх детанту можливий лише тоді, коли від самого початку він супроводжується невпинною турботою про відкритість усіх країн, про підвищення рівня гласності, про вільний обмін інформацією, про невіднятне дотримання всіма державами цивільних та політичних прав — коротко кажучи, коли розрядка в матеріальній сфері, роззброєнні та торгівлі доповнюється розрядкою в духовній та ідеологічній сферах. Про це чудово зазначив президент Франції Жискар д'Естен під час свого візиту до Москви. Щоправда, йому довелося пережити критику деяких недалекоглядних прагматиків з-поміж його земляків заради підтримки найважливішого принципу.

Перш ніж перейти до обговорення проблем роззброєння, хочу скористатися можливістю ще раз нагадати деякі свої пропозиції загального характеру. Передусім це ідея створення під егідою ООН Міжнародного консультативного комітету з питань роззброєння, прав людини та охорони довкілля. За моїм задумом, комітету має бути надано право отримувати обов'язкові відповіді від усіх урядів на його запити та рекомендації. Такий комітет став би важливим робочим органом для забезпечення загальносвітових дискусій і гласності щодо найважливіших проблем, від яких залежить майбутнє людства. Я очікую підтримки та обговорення цієї ідеї.

Також хочу підкреслити, що вважаю особливо важливим ширше використання військ ООН для припинення міжнародних та міжнаціональних збройних конфліктів. Я високо оцінюю можливу та необхідну роль ООН, вважаючи її однією з головних надій людства на краще майбутнє. Останні роки були важкими та критичними для цієї організації. Я писав про це в книзі «Про країну і мир»; вже після її виходу трапилася сумнозвісна подія — Генеральна Асамблея, майже без обговорення по суті, ухвалила резолюцію, яка оголосила сіонізм формою расизму

та расової дискримінації. Всі неупереджені люди знають, що сіонізм — це ідеологія національного відродження єврейського народу після двох тисяч років розсіювання і що вона не спрямована проти інших народів. Прийняття такої резолюції, на мою думку, завдало удару престижу ООН. Попри такі факти, що часто виникають через відсутність відповідальності перед людством у керівників деяких молодих членів ООН, я все ж вірю, що рано чи пізно організація зуміє виконувати гідну роль у житті людства відповідно до цілей Статуту.

Переходжу до однієї з центральних проблем сучасності — роззброєння. Свою позицію я детально виклав у книзі «Про країну і мир». Необхідне зміцнення міжнародної довіри та досконалий контроль на місцях силами міжнародних інспекційних груп. Усе це неможливо без розширення розрядки на сферу ідеології та без збільшення відкритості суспільства. У цій же книзі я наголосив на потребі міжнародних угод про обмеження постачання зброї іншим державам, припинення нових розробок систем озброєння за спеціальною угодою, заборону секретних робіт, усунення чинників стратегічної нестійкості, зокрема через заборону роздільних боеголовок.

Як я уявляю ідеальну загальносвітову угоду про роззброєння в технічному плані?

На мою думку, такій угоді має передувати офіційна (не обов'язково відразу відкрита) заява про обсяг усіх видів військового потенціалу — від запасів термоядерних зарядів до прогнозів контингентів військовозобов'язаних — із зазначенням приблизної умовної розбивки по районах потенційної конфронтації. Угода повинна передбачати на першому етапі ліквідацію переваг однієї сторони над іншою окремо для кожного стратегічного району та для кожного виду військового потенціалу (звісно, це лише схема, яка неминуче передбачає деякі відхилення).

Таким чином, по-перше, буде виключено використання угоди в одному стратегічному районі (наприклад, у Європі) для посилення військових позицій в іншому районі (скажімо, на радянсько-китайському кордоні), а по-друге — усунені можливі несправедливості через труднощі кількісного порівняння значущості різних видів потенціалу (наприклад, важко визначити, скільком зенітним установкам проти ракетної оборони

еквівалентний один крейсер).

Наступним етапом скорочення озброєнь має бути пропорційне скорочення одночасно для всіх країн та всіх стратегічних районів. Така формула «збалансованого» двоетапного скорочення озброєнь забезпечує безперервну безпеку кожної країни, стабільну рівновагу сил у кожному районі потенційної конфронтації та одночасно радикально вирішує економічні й соціальні проблеми, породжені милітаризацією.

Протягом багатьох десятиліть варіанти подібного підходу висувалися різними експертами та державними діячами, проте успіх був досі дуже незначний. Але я сподіваюся, що тепер, коли людству реально загрожує загибель у вогні термоядерних вибухів, розум людей не допустить цього результату. Радикальне збалансоване роззброєння дійсно необхідне і може стати частиною багатостороннього та складного процесу вирішення глобальних, невідкладних проблем.

Нова фаза міждержавних відносин, що отримала назву розрядки або детанта, ймовірно, має своїм кульмінаційним пунктом нараду в Гельсінкі та відкриває певні можливості просування в цьому напрямку.

Заключний акт наради в Гельсінкі особливо привертає увагу тим, що вперше офіційно відображено комплексний підхід до розв'язання проблем міжнародної безпеки, який видається єдиною можливим. Акт містить глибокі формулювання про зв'язок міжнародної безпеки із захистом прав людини, свободи інформації та пересування, а також важливі зобов'язання країн-учасниць щодо гарантування цих прав. Очевидно, що мова йде не про гарантований результат, а про нові можливості, які можуть бути реалізовані лише внаслідок тривалої, планомірної роботи з єдиною та послідовною позицією всіх країн-учасниць, особливо демократичних.

Це стосується, зокрема, проблеми прав людини, якій присвячена остання частина лекції. У нашій країні, про яку я зараз здебільшого говоритиму, протягом місяців після наради в Гельсінкі практично не відбулося жодного істотного поліпшення; у деяких питаннях навіть прослідковуються спроби прихильників жорсткого курсу «закрутити гайки».

Стан справ із міжнародним інформаційним обміном, свободою вибору країни проживання, поїздками для навчання, роботи, лікування або туризму залишається таким же складним. Щоб конкретизувати, наведу кілька прикладів — не в порядку їхньої важливості й не претендуючи на повноту.

Ви краще за мене знаєте, що діти з Данії можуть сісти на велосипеди та весело дістатися до Адріатики — і ніхто не вбачатиме в них «малолітніх шпигунів». Але радянські діти цього не можуть. Ви самі можете уявити безліч аналогічних ситуацій для всіх нижченаведених прикладів.

Ви знаєте, що Генеральна Асамблея під тиском соціалістичних країн ухвалила рішення, яке обмежує свободу супутникового телевізійного мовлення. Після Гельсінкі, на мою думку, є всі підстави для його перегляду. Для мільйонів радянських громадян це вкрай важливо та цікаво.

В СРСР якість протезів для інвалідів надзвичайно низька. Але жодна радянська людина з інвалідністю, навіть маючи запрошення від іноземної фірми, не може виїхати за цим запрошенням за кордон.

У радянських газетних кіосках неможливо придбати некомуністичні закордонні газети, а комуністичні виходять далеко не в кожному номері. Навіть такі інформаційні журнали, як «Америка», надзвичайно дефіцитні та продаються лише у небагатьох кіосках, розходячись миттєво, часто разом із «навантаженням» менш популярних видань.

Кожен охочий емігрувати з СРСР повинен мати запрошення від близьких родичів. Для багатьох це практично нерозв'язна проблема, наприклад, для 300 тисяч німців, які бажають виїхати до ФРН (а квота на виїзд для них становить лише 5 тисяч осіб на рік — тобто виїзд розпланований на 60 років!). За цим стоїть величезна трагедія. Особливо тяжке становище тих, хто прагне возз'єднатися з родичами в соціалістичних країнах — за них нікому заступитися, і свавілля влади не має меж.

Свобода пересування, вибору місця роботи та проживання продовжує порушуватися для мільйонів колгоспників, а також для сотень тисяч кримських татар, яких 30 років тому жорстоко

виселили з Криму, і які досі позбавлені права повернутися на рідну землю.

Заключний акт наради в Гельсінкі знову підтвердив принципи свободи переконань. Але потрібна велика та наполеглива боротьба, щоб ці положення мали не лише декларативне значення. В СРСР тисячі людей сьогодні переслідуються за переконання — у судовому та позасудовому порядку, за релігійні вірування і бажання виховувати дітей у релігійному дусі; за читання і поширення (часто просто ознайомлення одного–двох осіб) небажаної владі літератури, зазвичай абсолютно легальної згідно з демократичними нормами, наприклад релігійної; за спробу покинути країну. Особливо важливою є моральна проблема переслідування тих, хто страждає за захист інших жертв несправедливості, за прагнення до гласності, зокрема за поширення інформації про суди, переслідування за переконання та умови ув'язнення.

Нестерпно думати, що зараз, коли ми зібралися для святкової церемонії в цьому залі, сотні й тисячі в'язнів совісті страждають від важкого багаторічного голоду, майже повної відсутності білків та вітамінів, від браку ліків (вітаміни та ліки заборонено пересилати у місця позбавлення волі), від непосильної праці, тремтять від холоду, вогкості та виснаження в напівтемних карцерах, змушені вести безперервну боротьбу за свою людську гідність, за переконання, проти машини «перевиховання», а фактично — проти зламу їхньої душі.

Особливості системи місць позбавлення волі ретельно приховуються, десятки людей страждають за її викриття — це найкраще підтвердження реальності звинувачень. Наше відчуття людської гідності вимагає негайної зміни цієї системи для всіх ув'язнених, якими б вони не були. Але що казати про муки невинних? Найстрашніше — пекло спецпсихлікарень Дніпропетровська, Сичівки, Благовещенська, Казані, Черняхівська, Орла, Ленінграда, Ташкента...

Я не можу сьогодні розповідати про конкретні судові справи чи долі. Існує велика література (зокрема видання видавництва «Хроніка-прес» у Нью-Йорку, яке передруковує радянський самвидавчий журнал «Хроніка поточних подій» та випускає аналогічний інформаційний бюлетень). Я просто назву деякі

відомі мені імена в'язнів. Як ви вже чули вчора, прошу вважати, що всі в'язні совісті, всі політв'язні моєї країни поділяють зі мною честь Нобелівської премії Миру.

Ось деякі відомі мені імена: Плющ, Буковський, Глузман, Мороз, Марія Семенова, Надія Світлична, Стефанія Шабатура, Ірина Калинець-Стасів, Ірина Сенік, Нійоле Садунайте, Анаїт Карапетян, Осипов, Кронід Любарський, Шумук, Вінс, Румачик, Хаустов, Суперфін, Паулайтіс, Сімутіс, Караванський, Валерій Марченко, Шухевич, Павленков, Черноглаз, Абанькін, Сусленський, Мешенер, Світличний, Сафронов, Роде, Шакіров, Хейфец, Афанасьєв, Мо-Хун, Бутман, Лук'яненко, Огурцов, Сергієнко, Антонюк, Лупінос, Рубан, Плахотнюк, Ковгар, Белов, Ігрунов, Солдатов, Мяттик, Юшкевич, Кійренд, Здоровий, Товмасян, Шахвердян, Загробян, Айрікян, Маркосян, Аршакян, Міраускас, Стус, Сверстюк, Кандиба, Убожко, Романюк, Воробійов, Гель, Пронюк, Гладко, Мальчевський, Гражіс, Пришляк, Сапеляк, Калинець, Супрій, Вальдман, Демидов, Бернічук, Шовковий, Горбачов, Верхів, Турик, Жукаускас, Сеньків, Гриньків, Навасардян, Саартс, Юрій Вудка, Пуце, Давидов, Болонкін, Лісовий, Петров, Чекалін, Городецький, Чорновіл, Балахонов, Бондар, Калиниченко, Коломін, Плумпа, Яугяліс, Федосєєв, Осадчий, Будулак-Шаригін, Макаренко, Малкін, Штерн, Лазар Любарський, Фельдман, Ройтбурт, Школяр, Мурженко, Федоров, Димшиц, Кузнецов, Менделевич, Альтман, Пенсон, Хнох, Вульф Залмансон, Ізраїль Залмансон та багато інших.

У несправедливому засланні — Анатолій Марченко, Нашпіц, Ципльонок. Очікують суду Мустафа Джемільєв, Ковальов, Твердохлібов. Я не можу назвати всіх відомих мені в'язнів через брак часу й простору, ще більше — просто не маю під рукою довідки. Але подумки я маю на увазі всіх, і всіх неназваних прошу вибачити. За кожним іменем — важка й героїчна людська доля, роки страждань, роки боротьби за гідність.

Кардинальним розв'язуванням проблеми переслідування за переконання могло б стати звільнення всіх політв'язнів та в'язнів совісті на основі міжнародної угоди, можливо — рішення Генеральної Асамблеї ООН. У цій пропозиції немає втручання у внутрішні справи жодної країни, адже вона рівномірно поширюється на всі держави — СРСР, Індонезію, Чилі, ПАР, Іспанію, Бразилію та інші. Захист прав людини проголошений Загальною

декларацією ООН як міжнародна, а не внутрішня справа.

Заради цієї великої мети не можна шкодувати сил, яким би довгим не був шлях — а він довгий, ми це бачили під час останньої сесії ООН. США внесли пропозицію про політичну амністію, але потім відкликали її через спроби деяких країн надто розширити межі амністії. Я шкодую про це, але проблему не можна відкласти. Я переконаний: краще звільнити певну кількість людей, частково винних, ніж утримувати в ув'язненні й катувати тисячі невинних.

Не відмовляючись від кардинального рішення, сьогодні ми маємо боротися за кожну людину окремо, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини — від цього залежить багато в нашому майбутньому. Захищаючи права людей, ми повинні виступати передусім як захисники невинних жертв режимів різних країн, без вимоги їх повного знищення чи тотального осуду. Потрібні реформи, а не революції. Потрібне гнучке, плюралістичне та толерантне суспільство, яке втілює дух пошуку, обговорення та вільного, недогматичного використання досягнень усіх соціальних систем.

Що це — розрядка? Конвергенція? — справа не в словах, а в рішучості створити краще, справедливіше суспільство, кращий світовий лад.

Тисячоліття тому людські племена проходили суворий відбір на виживання, де важливо було не лише вміння володіти кийком, а й здатність до розуму, збереження традицій, альтруїстичної взаємодопомоги. Сьогодні все людство проходить подібний іспит. У нескінченному космічному просторі мають існувати багато цивілізацій, в тому числі розумніші та «успішніші» за нашу.

Я захищаю також космологічну гіпотезу, згідно з якою розвиток Всесвіту повторюється в основних рисах нескінченну кількість разів. Інші цивілізації, навіть більш «успішні», повинні існувати нескінченну кількість разів на «попередніх» і «наступних» сторінках Всесвіту. Але все це не повинно применшувати нашого священного прагнення саме в цьому світі, де ми, немов спалах у темряві, з'явилися на мить із чорного небуття несвідомої матерії, виконати вимоги Розуму і створити життя, гідне нас самих і Цілі, яку ми ще важко розуміємо.

Мирослав Маринович

17 лютого 2018 року

Звернення до учасників Форуму активної молоді, під гаслом «Ти потрібен Україні».

Ви не смієте не мати політичного голосу

Я дуже добре розумію, що таке бути простим галичанином. Я закінчив Львівську політехніку. Ну, і був собі нормальним хлопцем... КДБ мене зробив дисидентом. Спершу вони почули про мене від одного інформатора, який сказав, що я поширюю в гуртожитку різні антирадянські речі. Викликали та сказали: якщо я не стану інформатором у відповідь, то буду виключений з інституту.

І починав я зі звичайного такого галицького, як всі починають: «Та що? Та я не знаю. Та я не вмю». Я був абсолютно не готовий до боротьби з КДБ — але саме тому, що КДБ так хотів мене зламати, я не дався. «Врешті скінчилося тим, — продовжує Мирослав Маринович, — що на п'ятому курсі разом з друзями-киянами я був біля пам'ятника Шевченкові 22 травня... А це був єдиний день, коли не можна було підходити до пам'ятника, бо ти тоді підписувався під тим, що ти — націоналіст. Ми підійшли, поклали квіти до пам'ятника, і мене взяли на лєтовищі в міліцію. І тоді мені сказали: «Имейте в виду: хто не с нами, тот против нас». І я їм сказав тоді: «Добре, я буду проти вас». Дотепер не розумію, звідки це... То, певно, молодість дає таку спроможність поставити питання руба. Сьогодні я би сказав: «Ви знаєте, з одного боку — так, з іншого боку — так». А тоді просто сказав: «Добре, я буду проти вас».

Я дякую Богу за те, що він дав мені можливість вибирати те, що засноване на добрі. Я не мав якихось особливих філософських підготовок, щоби знати такі речі. Це радше інстинкт працював. І коли треба було вибирати, чи вступати в Гельсінську групу, чи ні — це теж було дуже цікаво. Йшли ми з моїм приятелем Миколою Матусевичем по Києву, а назустріч нам — Оксана Яківна Мешко. Вона була бранкою ще беріївських таборів. І каже: «О, хлопці, добре, що я вас побачила. Ми організуємо групу Гельсінську в Києві. Нам потрібні молоді хлопці, бо ми всі вже старші. Якщо зважитесь, приїжджайте завтра до Конча-Заспи, до Миколи Даниловича Руденка». І побігла. Ми йдемо, ошелешені від цієї пропозиції. Починаємо аналізувати, зважувати. Дуже добре розуміємо, що це — арешт. Рано чи пізно. Бо в тих умовах не було інакше. А з іншого боку питання постало так: «Сказати собі, що я боюся, не піду, буду десь ховатися — то не для нас». І ми пішли. І знаєте, що мене вражає: у той день, коли я прийняв найважливіше рішення мого життя, я прокинувся з відчуттям, що це є абсолютний будень. Мене вражає філософія цього моменту. Бо і ніхто з вас не знає, в який день ви приймете найважливіше рішення свого життя. І важливо бути готовим до того, щоби всупереч всяким обставинам сказати: я буду на боці добра, я не буду боятися.

Я не можу сказати, що цей шлях був легкий. Були люди, які померли буквально на моїх очах. Скажімо, Олекса Тихий чи Валерій Марченко. Але я від жодного з них не чув: «Ах, який я був дурний, молоде життя собі занастив». Від жодного.

А в Олексі Тихого взагалі так світилися очі, що було несамовито гарно дивитися на нього, дивитися йому в очі та спілкуватися з ним.

Коли в таборі я писав перший свій есей, то вклав туди одне питання, яке турбувало там нас усіх. Якщо ми всі хочемо змін в Україні, то хто ці зміни має зробити? Моя перша табірна річ називається «Євангеліє від юродивого». Юродивий — це той напівбожевільний, який у таборі говорить про любов, про християнські речі. У цьому есеї я поставив запитання: а хто з нас може твердо сказати, що ці зміни маю творити не я? Я хочу повторити це запитання вам. Зараз ми маємо Україну, яку треба все-таки далі міняти. Треба зробити роботу свого покоління. Хто це зробить? І хто вам сказав, що це будете не ви? Ніхто. Для українців дуже характерно думати: там є якісь «дяді», які мають це зробити. Неправда. Мені страшенно подобається вислів британського аналітика Джеймса Шерра, який говорить, що різниця між Україною і Росією в тому, що Росія — це країна з сильною державою і слабким громадянським суспільством, а Україна — це країна зі слабкою державою і сильним громадянським суспільством. Отже, не чекаймо на державу.

Що відрізняє моє покоління від покоління вашого? Коли я це усвідомив, мав такий виразний світоглядний шок. Про це говорить багато дослідників, зокрема і Ярослав Грицак. Ви — мережеве покоління, покоління горизонталей. Ви — покоління, яке поважає себе, має почуття власної гідності та не дуже поспішає розчинятися у великих угрупованнях, де на чолі є хтось з косою чи без. Ви є люди, які люблять самі розв'язувати свої проблеми. Це прекрасно.

Нам потрібне інше партійне будівництво. Таке, щоби залишало за людиною свободу її інтелектуального самовираження. Але що найважливіше? Нам треба подумати, що це означає цивілізаційно. Оссиру в Нью-Йорку і парасольковий студентський рух в Гонконгу, навіть «Арабська весна» — все мало одну й ту саму основу. Це були мережеві групи студентів... Фактично, це майданний принцип — курені, які діяли достатньо автономно, але з одною метою. Коли я говорив у Вашингтоні про результати Майдану і подавав це як біду України, бо тут знову наша отаманщина, вони усміхнулися і сказали: ні, це загальносвітова картина, це цивілізаційна ознака. Але якщо так, то як відповісти

на питання: як таке молоде покоління має віднайти свій політичний голос?

Ви не смієте не мати політичного голосу. Якщо сховаєтеся у своїй бульбашці, то дорослих дядь це буде страшенно задовольняти. Вони дуже хочуть, щоби ви там і залишалися. Але вони будуть встановлювати вам такі правила гри, в яких врешті-решт ця бульбашка лусне. І подивіться, що відбувається у Польщі. Відбувається саме це. Там було демократичне суспільство. Там молодь почувалася дуже розкуто, по-європейськи. Вони вже були навіть більшими європейцями, ніж європейці західні. І тут раптом приходить до влади партія, яка радикально міняє правила гри у суспільстві. Де є ті люди, які мали би заявити свій голос? Вони не мають механізмів. Вони не мають інструментів.

Я це питання не вирішу. Я не належу до покоління горизонталей. Для мене дуже природньо колись було думати про вертикальні структури. Ви є інші. Мусите знайти, яким чином вам озвучити свій голос. Якщо ви створите партію нового типу (маю на увазі партію, яка збереже вашу автономність, ідентичність і дасть можливість все-таки озвучити свій голос) — оце є завдання для вас дуже важливе.

І ще одне важливе завдання для вас. Пригадую, в середині 90-х я виступав в одній аудиторії та говорив про нашу вічну отаманщину, схильність до ворожнечі, про те, що це вічно шкодить нашій справі. Як приклад я наводив ворожнечу між бандерівцями та мельниківцями. На що один хлопець піднявся і каже: «Пане Мирославе, не повторюйте ви ту більшовицьку пропаганду. Не було аж такої ворожнечі. Були непорозуміння, різні тактики, але аж такої ворожнечі не було». Це вже потім, прочитавши Шептицького, я побачив, що це все-таки неправда. Тоді ж я трошечки розгубився і думаю: може, я справді щось не до кінця розумію. Потім почався Майдан, а після нього тотальна боротьба між «ющенківцями» і «тимошенківцями». Тоді я згадав ті слова і пошкробався в потилицю, думаючи: чого ж я так мало приділив уваги питанню ворожнечі?

Минули роки. Прийшов новий Майдан, нова єдність, нова надія України. Після Майдану що почалося? Знову війна всіх проти всіх. Знову ми ділимося і не знаємо, як розв'язати формулу єдності

України. Тоді я занурився у Шептицького і знайшов колосальну цитату: «Не треба Україні інших ворогів, коли самі українці українцям є ворогами, які одне одного ненавидять і навіть не соромляться вже тієї ненависті. Як довго не буде між нами християнської єдності, так довго і найслабший супротивник буде від нас сильніший. Але не без страху доводиться нам самих себе спитати: чи не страждає організм нашого народу, якщо наш народ можна організмом назвати, на якусь моральну гемофілію, яка спричинює те, що кожна найменша рана є неначе невиліковною?». Отже, це запитання я ставлю до вас. Шептицький був дуже недурний чоловік. Якщо він зауважив цю гемофілію, якщо він зауважив цей ген, який сидить у нашому геномі — ген ворожнечі, то яким чином його долати? Це запитання, яке ви маєте розв'язати. Бо якщо не розв'яжете, увійдете в число тих поколінь, які просто відтворили цю ворожнечу. Ну, і будемо мати чергові філіппіки в нашій історії про те, як «Боже, нам єдність подай».

Мені пригадується розмова з «Товариством Лева» перед тим, як у Галичині взагалі почалися релігійні чи політичні рухи. Це одна з перших організацій українських, яка виникла під кінець Радянського Союзу. Його члени сказали мені про важливу рису своєї організації. Там були правила, що не можна зрадити одне одного, не можна підвести, треба дотримуватися вірності. Хто зраджував, той відразу опинявся поза колом. Я вам пропоную, щоби ви взялися за руки та вміли творити разом осередки довіри. Бо без довіри нічого не зробите. Ви можете сьогодні вималювати прекрасні заходи, чудові заходи. Якщо ви не знайдете формули довіри між собою і незраджуваності, не будете мати успіху.

Людям здебільшого здається, що мораль не має значення. Це дуже постмодерний принцип. Він каже, що мораль — то щось таке приватне, вона не має суспільного значення. Але ми, члени Ініціативної групи «Першого грудня», переконані, що всі проблеми, які є згори — політичні, економічні тощо — мають під собою основу з певних духовних, моральних характеристик. Якщо хочете змінити світ — змініть цінності. Якщо хочете змінити цінності — змініть себе.

Гіллари Клінтон

Виступ на пленарному засіданні 4-ї Всесвітньої конференції ООН з питань жінок, виголошений 5 вересня 1995 року, Пекін, Китай

Права жінок — це права людини

Щиро дякую, Гертрудо Монгелла, за вашу самовіддану працю, що привела нас до цього моменту, дорогі делегати й гості!

Висловлюю щиру подяку Генеральному секретарю за запрошення взяти участь у цій визначній Четвертій Всесвітній конференції ООН із питань становища жінок.

Це справжнє свято — свято внеску жінок у всі виміри людського життя: у родинному побуті, на роботі, у громаді, у ролі матерів, дружин, сестер, доньок, учениць, фахівчинь, громадянок і лідерок.

Це зібрання також нагадує щоденні зустрічі жінок у кожній країні. Ми збираємося на полях і заводах, на базарах і в супермаркетах, у вітальнях і конференц-залах. Чи то граючись із дітьми в парку, чи то перучи білизну біля річки, чи перепочиваючи біля офісного кулера — ми збираємося, щоб говорити про наші прагнення, мрії та турботи. Знову й знову наша розмова повертається до теми наших дітей і родин. Хоч ми можемо здаватися різними, нас єднає набагато більше, ніж розділяє. У нас спільна доля, і ми тут, щоб знайти спільну мову, допомогти відновити гідність і повагу до жінок і дівчат у всьому світі, а тим самим — зміцнити сім'ї та суспільства.

Зібравшись у Пекіні, ми привертаємо увагу світу до питань, що найбільше впливають на життя жінок і їхніх родин: доступ до освіти, охорони здоров'я, праці й кредитів, можливість користуватися базовими юридичними та людськими правами й брати повноцінну участь у політичному житті держав.

Є ті, хто сумнівається в доцільності цієї конференції. Нехай вони прислухаються до голосів жінок у своїх домівках, громадах і на роботі. Є ті, хто ставить під питання, чи важить щось становище жінок і дівчат для економічного та політичного поступу світу. Нехай вони поглянуть на цих жінок — домогосподарок і медсестер, учительок і юристок, політикинь і підприємниць, які зібралися тут і в Хуайжоу. Саме такі форуми змушують уряди й народи почути й побачити найболючіші проблеми людства та діяти. Хіба не після конференції жінок у Найробі десять років тому світ уперше по-справжньому заговорив про кризу домашнього насильства?

Сьогодні я брала участь у форумі Всесвітньої організації охорони здоров'я, де ми обговорювали, як урядовці, громадські організації й активні громадяни працюють над розв'язання проблем жіночого та дитячого здоров'я. Завтра я відвідаю зустріч Фонду розвитку ООН для жінок, присвячену успішним локальним програмам, які надають працьовитим жінкам доступ до кредитів, аби вони могли покращити своє життя й життя своїх сімей.

Дані з усього світу свідчать: коли жінки здорові й освічені — процвітають їхні родини. Коли жінки вільні від насильства — процвітають їхні громади. Коли жінки мають можливість працювати й заробляти нарівні з чоловіками — розквітають суспільства й нації. Саме тому кожна людина, кожна родина, кожна країна на планеті має бути зацікавлена в тому, що ми обговорюємо тут і зараз.

Останні 25 років я присвятила роботі над питаннями, що стосуються жінок, дітей і сімей. Протягом останніх двох із половиною років я мала нагоду краще зрозуміти виклики, перед якими постають жінки як у моїй країні, так і по всьому світу.

Я зустрічалася з молодими матерями в Індонезії, які регулярно збираються, щоб говорити про харчування, планування сім'ї та догляд за малюками. Я розмовляла з працюючими батьками в Данії, які діляться вдячністю за можливість довіряти своїх дітей безпечним центрам розвитку. Я бачила жінок у Південній Африці, які стояли в авангарді боротьби проти апартеїду й нині будують нову демократію. Я зустрічалася з лідерками країн Західної півкулі, що щодня підвищують рівень грамотності та медичного обслуговування дітей. Я відвідувала жінок в Індії й Бангладеш, які беруть невеликі позики, щоб купити корову, рикшу чи нитки для ткацтва, забезпечуючи добробут своїх родин. Я спілкувалася з лікарями та медсестрами в Україні й Білорусі, які намагаються рятувати життя дітей після Чорнобильської трагедії.

Головний виклик цієї конференції — дати голос тим жінкам, чий досвід і страждання залишаються непоміченими. Жінки становлять понад половину населення планети, 70% бідних і дві третини неписьменних. Ми є головними опікунками дітей і літніх людей, але наша праця часто не визнається — ні економістами, ні політиками, ні істориками.

Поки ми тут, мільйони жінок у світі народжують, виховують дітей, готують їжу, працюють на полях, у фабриках, компаніях і навіть керують країнами. І водночас багато хто з них помирає від хвороб, яких можна було б уникнути. Вони бачать, як їхні діти гинуть від голоду. Їм відмовляють у праві на освіту, змушують до проституції, не дають доступу до кредитів і позбавляють виборчих прав.

Ті з нас, хто має честь бути тут, відповідають за тих, хто не зміг.

Як американка, я говорю від імені жінок своєї країни — матерів, які виховують дітей, отримуючи мінімальну зарплату, жінок, які не мають змоги платити за медичне обслуговування чи дитячий догляд, жінок, чиє життя щодня під загрозою домашнього насильства.

Я говорю від імені матерів, що борються за гідні школи, безпечні вулиці, чисте повітря й здоровий інформаційний простір; за літніх жінок, які після життя, відданого родині, виявляють, що їхній досвід не оцінюють на ринку праці; за жінок, які працюють ночами, щоб удень бути з дітьми; і за всіх жінок, яким просто не вистачає часу виконати все, чого від них вимагає життя.

Сьогодні я говорю від імені кожної жінки, якій відмовлено у праві на освіту, медичну допомогу, власність або голос — лише тому, що вона жінка. Правда полягає в тому, що більшість жінок світу працюють — удома й поза ним — не з розкоші, а з необхідності.

Ми повинні пам'ятати: не існує єдиного сценарію життя для жінок. Саме тому ми зобов'язані поважати вибір, який кожна робить для себе та своєї сім'ї. Кожна жінка має право реалізувати свій даний Богом потенціал. Але це можливо лише тоді, коли її права людини визнаються й захищаються.

Наші завдання — зміцнити родини та суспільства, надаючи жінкам більше контролю над власною долею — не здійсняться, якщо уряди не візьмуть на себе зобов'язання захищати й розвивати права людини.

Міжнародна спільнота вже визнала — і нещодавно підтвердила у Відні, — що і чоловіки, і жінки мають право на особисту безпеку, свободу думки та вибір щодо народження дітей. Ніхто не повинен мовчати від страху переслідувань, арештів, тортур чи принижень.

На жаль, саме жінки найчастіше стають жертвами цих порушень. І навіть наприкінці ХХ століття згвалтування продовжують використовувати як зброю у війнах. Жінки й діти становлять більшість серед біженців. Коли жінок виключають із політики, вони стають беззахисними перед насильством. Тому настав час говорити відкрито. Тут, у Пекіні, ми маємо заявити: права жінок — це права людини.

Ці зловживання тривають, тому що протягом занадто довгого часу історія жінок була історією мовчання. Навіть сьогодні є ті, хто намагається заглушити наші голоси. Але голоси цієї конференції та жінок у Хуайжоу мають бути почуті голосно й чітко:

– Відмова немовлятам у їжі, їх утоплення, задушення або ламання хребта тільки тому, що вони народилися дівчатками, є порушенням прав людини.

– Продаж жінок і дівчат у сексуальне рабство через людську жадібність є порушенням прав людини, і потрібно припинити виправдовувати цю практику будь-якими причинами.

– Те, що жінок обливають бензином, підпалюють і спалюють до смерті, тому що їхнє придане вважається занадто малим, є порушенням прав людини.

– Зґвалтування окремих жінок у їхніх власних громадах і зґвалтування тисяч жінок як тактика або трофей війни також є порушенням прав людини.

– Порушенням прав людини є те, що головною причиною смертності жінок у віці від 14 до 44 років у всьому світі є насильство, якому вони піддаються у власних оселях із боку своїх родичів.

– Порушенням прав людини є жорстоке поводження з молодими дівчатами через болісну та принизливу практику каліцтва статевих органів.

– Відмова жінкам у праві планувати свою сім'ю, що означає примусові аборти або стерилізацію проти їхньої волі, є порушенням прав людини.

Якщо з цієї конференції має пролунати одне послання, то нехай воно звучить так: права людини — це права жінок, а права жінок — це права людини. Раз і назавжди. Не забуваймо, що серед цих прав — свобода висловлювати свої думки та право бути почутою.

Якщо ми прагнемо, щоб свобода та демократія процвітали й утверджувалися, жінки повинні мати можливість повноцінно брати участь у суспільному та політичному житті своїх держав. Є неприйнятним те, що чимало жінок із громадських організацій, які прагнули долучитися до цієї конференції, не змогли приїхати або були позбавлені права на повну участь.

Дозвольте висловитися однозначно. Свобода — це право людей збиратися, об'єднуватися та відкрито обговорювати свої погляди. Вона передбачає повагу до думок тих, хто може не поділяти позицію своїх урядів. Це означає — не розлучати громадян із їхніми родинами, не ув'язнювати їх, не знущатися і не позбавляти гідності чи свободи через мирне висловлення власних переконань.

У моїй країні ми нещодавно відзначили 75-ту річницю надання жінкам виборчого права. Минуло 150 років від часу підписання нашої Декларації незалежності, перш ніж жінки отримали можливість голосувати. До цього безліч мужніх жінок і чоловіків понад 70 років вели вперту й організовану боротьбу. Це була одна з найгостріших ідейних битв в історії Америки — війна без крові. Право голосу було здобуто без жодного пострілу.

А минулих вихідних, коли ми відзначали День перемоги над Японією, нас знову нагадали про те добро, яке приносить єднання чоловіків і жінок у спільній боротьбі проти тиранії та за побудову справедливішого світу. Протягом пів століття ми спостерігаємо панування миру у більшості регіонів. Ми уникли нової світової війни. Та все ж ми не подолали давніх, глибоко вкорінених проблем, які й досі стримують потенціал половини людства.

Тепер настав момент діяти заради жінок усього світу. Якщо ми зробимо рішучі кроки для покращення життя жінок, то водночас покращимо долю дітей і родин. Сім'ї покладаються на матерів і дружин як на джерело емоційної підтримки та турботи. Вони залежать від жінок як від основи домашньої праці. І дедалі частіше — як від головного джерела доходу, необхідного для виховання дітей і допомоги старшим родичам.

Поки дискримінація й нерівність залишаються настільки поширеними, поки дівчат і жінок знецінюють, поки вони харчуються гірше, працюють більше, отримують меншу оплату, не мають освіти й зазнають насильства вдома та поза ним, людство ніколи не зможе реалізувати свій потенціал для створення мирного та справедливого світу.

Нехай ця конференція стане нашим і глобальним закликком до дії. Почуймо цей поклик, щоб створити світ, у якому кожна жінку шанують і ставляться до неї з гідністю, кожного хлопчика й дівчинку люблять однаково, а кожна родина має надію на міцне та стабільне майбутнє. Це завдання стоїть перед вами. Це виклик для всіх, хто має бачення того світу, який ми прагнемо побудувати — для наших дітей і онуків.

Час настав. Ми повинні вийти за межі слів і декларацій. Маємо перестати лише визнавати проблеми й почати діяти разом, щоб створити спільну платформу, на яку спирається наше майбутнє.

Нехай Бог благословить вас, вашу діяльність і всіх, кому вона принесе користь.

Щиро дякую й бажаю успіхів.

Малала Юсуфзай

**Виступ в ООН 16-річної
пакистанської активістки, яка
захищає право жінок на освіту
і яка за свої переконання
зазнала нападу талібів**

2013 рік

В ім'я Аллаха, Милостивого і Милосердного.

Шановний Генеральний секретар ООН пан Бан Кі-мун, поважний
Президент Генеральної Асамблеї Вук Єремич, почесний посланець

ООН з питань глобальної освіти пан Гордон Браун, шановні старійшини, дорогі брати й сестри!

Сьогодні для мене велика честь знову промовляти після довгої перерви. Бути тут, серед таких поважних людей, — це визначна мить у моєму житті.

Я не знаю, з чого почати свій виступ. Не знаю, чого саме люди очікують почути. Але передусім хочу подякувати Богові, перед яким усі ми рівні, і подякувати кожному, хто молився за моє швидке одужання й нове життя. Я не можу повірити, скільки любові люди проявили до мене. Я отримала тисячі листів із побажаннями й подарунками з усього світу. Дякую всім вам.

Дякую дітям, чиї щирі слова надихали мене. Дякую старшим, чиї молитви додавали мені сил.

Я хочу подякувати своїм медсестрам, лікарям і всьому персоналу лікарень у Пакистані, Великій Британії, а також уряду ОАЕ, які допомогли мені одужати й повернутися до життя. Я повністю підтримую ініціативу Генерального секретаря pana Бан Кі-муна «Освіта насамперед» і роботу спеціального посланця pana Гордона Брауна. Я вдячна їм обом за їхнє лідерство, яке надихає нас діяти.

Є сотні правозахисників і громадських діячів, які не лише говорять про права людини, а й борються за досягнення своїх цілей — освіти, миру й рівності. Терористи вбили тисячі людей, поранили мільйони. Я лише одна з них.

І ось я стою тут — одна дівчина серед багатьох.

Я говорю не за себе, а від імені всіх хлопців і дівчат. Я підсилюю свій голос — не щоб кричати, а щоб почули тих, у кого голосу немає.

Тих, хто боровся за свої права:

право жити в мирі,

право на гідне ставлення,

право на рівні можливості,

право на освіту.

Друзі, 9 жовтня 2012 року таліби вистрілили мені в ліву частину лоба. Вони поранили й моїх подруг. Вони думали, що кулі змусять нас мовчати. Але вони помилилися. І з того мовчання народилися тисячі голосів.

Терористи вірили, що зможуть змінити наші цілі та зупинити наші прагнення, але в моєму житті змінилося лише одне: слабкість, страх і відчай померли, а народилися сила, мужність і відвага.

Я — та сама Малала. Мої прагнення ті самі. Мої надії ті самі. Мої мрії ті самі.

Дорогі сестри й брати, я не маю ненависті ні до кого. Я не тут, щоб говорити про особисту помсту талібам чи будь-яким іншим терористам. Я тут, щоб говорити про право кожної дитини на освіту.

Я хочу, щоб освіту отримали сини й дочки всіх екстремістів, зокрема талібів.

Я навіть не ненавиджу таліба, який стріляв у мене. Навіть якби зброя була в моїй руці, а він стояв переді мною, я б не натиснула на курок. Це співчуття я пізнала від Мухаммада — пророка милосердя, Ісуса Христа та Будди. Це спадок змін, який я перейняла від Мартіна Лютера Кінга, Нельсона Мандела й Мухаммада Алі Джинни. Це філософія ненасильства, яку я засвоїла від Ганді, Бача Хана та Матері Терези. І це прощення, якого мене навчили моя мати й батько. Так говорить мені моя душа: будь мирною і люби всіх.

Дорогі брати й сестри, ми усвідомлюємо цінність світла лише тоді, коли бачимо темряву. Ми розуміємо силу голосу лише тоді, коли нас змушують мовчати. Так само ми усвідомили значення книжок і ручок, коли в долині Сват побачили зброю.

Давній вислів «Перо сильніше за меч» виявився правдою. Екстремісти бояться книжок і ручок. Сила освіти лякає їх. Вони бояться жінок — бо сила жіночого голосу теж їх лякає.

Саме тому вони вбили 14 невинних студенток у недавньому нападі у Кветті. Саме тому вони вбивали вчительок і працівниць, які робили щеплення проти поліомієліту, у Хайбер-Пахтунхві та ФАТА. Саме тому вони щодня підривають школи — бо бояться змін, бояться рівності, яку ми принесемо в суспільство.

Я пам'ятаю, як один хлопчик у нашій школі, відповідаючи журналісту, чому таліби проти освіти, просто показав на книжку й сказав: «Таліб не знає, що написано всередині». Вони думають, що Бог — це обмежена істота, яка відправить дівчат до пекла лише за те, що вони ходять до школи. Терористи зловживають ім'ям ісламу й традиціями пуштунського народу задля власної вигоди. Пакистан — миролюбна демократична держава. Пуштуни прагнуть освіти для своїх синів і дочок. Іслам — це релігія миру, гуманності та братерства. Іслам навчає, що здобуття освіти — не лише право кожної дитини, а й її обов'язок.

Шановний Генеральний секретарю, мир є необхідною умовою для освіти. У багатьох частинах світу, особливо в Пакистані та Афганістані, тероризм, війни й конфлікти заважають дітям ходити до школи. Ми справді втомилися від цих війн. Жінки й діти страждають у багатьох країнах від різних форм насильства. В Індії невинні діти стають жертвами дитячої праці. У Нігерії зруйновано сотні шкіл. В Афганістані люди десятиліттями потерпають від екстремізму. Маленьких дівчат змушують працювати по дому та видають заміж у юному віці. Бідність, неосвіченість, несправедливість, расизм і позбавлення базових прав — головні проблеми, з якими стикаються і чоловіки, і жінки.

Друзі, сьогодні я зосереджуюсь на правах жінок і освіті для дівчат, бо саме вони потерпають найбільше. Колись жінки-активістки просили чоловіків виступати за їхні права. Але цього разу ми зробимо це самі.

Я не закликаю чоловіків відійти від боротьби за жіночі права — я закликаю жінок бути самостійними, боротися за себе.

Дорогі брати й сестри, час настав — варто говорити відкрито.

Сьогодні ми звертаємось до світових лідерів: змініть свої стратегії на користь миру й добробуту. Ми закликаємо, щоб усі мирні угоди

гарантували права жінок і дітей. Жодна угода, що принижує жінок або обмежує їхні права, не може бути прийнятною. Ми закликаємо всі уряди забезпечити безплатну обов'язкову освіту для кожної дитини у світі. Ми закликаємо всі країни боротися з тероризмом і насильством, захищати дітей від жорстокості. Ми звертаємось до розвинених держав із проханням допомагати розширенню можливостей для освіти дівчат у країнах, що розвиваються. Ми закликаємо всі спільноти бути толерантними, відкидати упередження за кастою, вірою, етнічністю чи статтю, забезпечувати свободу й рівність для жінок, щоб вони могли розкривати свій потенціал. Ми всі не можемо досягти успіху, якщо половина людства залишається позаду. Ми звертаємось до наших сестер у всьому світі: будьте сміливими, відкрийте в собі силу й усвідомте свій повний потенціал.

Дорогі брати й сестри, ми хочемо школи й освіти для кожної дитини, для світлого майбутнього. Ми продовжимо наш шлях до мети — миру й освіти для всіх. Нас не спинити. Ми говоритимемо про свої права й змінюватимемо світ своїм голосом. Ми маємо вірити в силу наших слів — бо саме слова здатні змінити світ.

Ми всі разом, об'єднані заради освіти. І якщо ми хочемо досягти своєї мети, озброїмося знанням і захистимося єдністю.

Дорогі брати й сестри, не забуваймо: мільйони людей досі потерпають від бідності, несправедливості й неuczтва.

Не забуваймо, що мільйони дітей не ходять до школи.

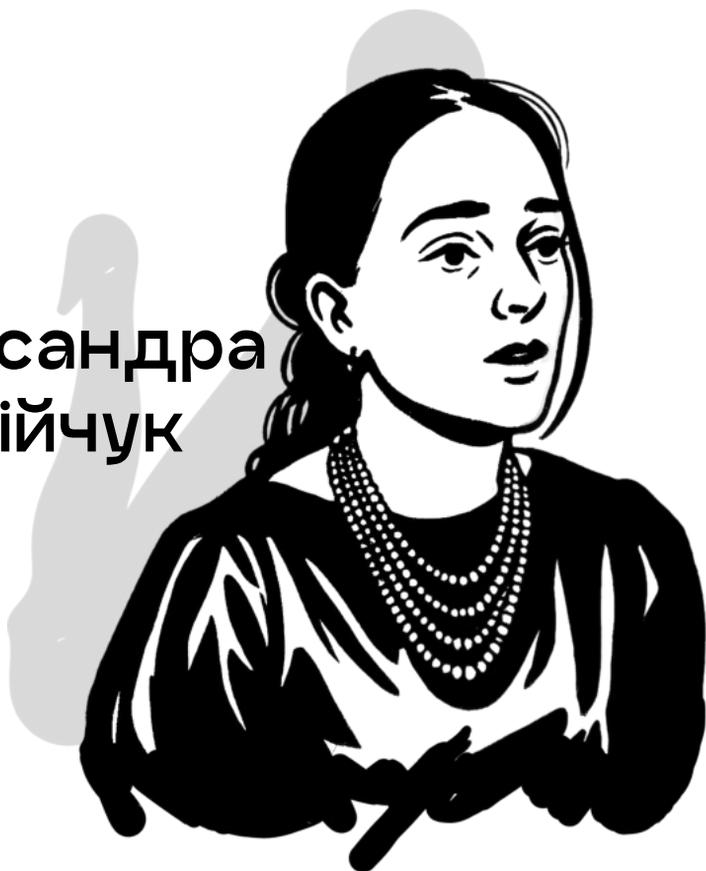
Не забуваймо, що наші брати й сестри чекають на світле, мирне майбутнє.

Тож розпочнімо глобальну боротьбу з неписьменністю, злиднями й тероризмом. Візьмімо до рук свої книжки й ручки — це наша наймогутніша зброя.

Одна дитина, один учитель, одна ручка й одна книжка можуть змінити світ.

Освіта — це єдине рішення. Освіта — передусім.

Олександра Матвійчук

Час взяти на себе відповідальність

Промова під час
вручення Нобелівської
премії миру в Осло
10 грудня 2022 рік

Ваші Величності, Ваші Королівські
Високості, шановні члени Норвезького
Нобелівського комітету, громадяни
України та громадяни світу.

Цього року оголошення Нобелівської
премії миру чекала вся Україна.
Ми розцінюємо її як визнання зусиль
всього українського народу,
що сміливо виступив проти
спроб зруйнувати мирний
розвиток Європи,

та як відзначення важливості роботи правозахисників у запобіганні військовій загрозі в усьому світі. Ми пишаємося, що сьогодні вперше українська мова прозвучить на офіційній церемонії.

Ми отримуємо Нобелівську премію миру під час війни, яку розпочала Росія. Ця війна триває вже вісім років 9 місяців та 21 день. Для мільйонів людей стали звичними такі слова як обстріли, катування, депортації, фільтраційні табори. Але немає таких слів, щоб передати біль матері, яка втратила новонародженого сина після обстрілу пологового відділення лікарні. Вона щойно пригортала свою дитину, називала на ім'я, годувала грудьми, вдихала її запах — і раптом російська ракета зруйнувала весь її всесвіт. І тепер її омріяна і така жадана дитина лежить у найменшій у світі труні.

Не існує напрацьованих рішень для викликів, через які ми та весь світ проходимо. Люди у різних країнах також борються за свої права та свободи у надзвичайно складних обставинах. Тому сьогодні я спробую бодай поставити правильні питання, щоб ми почали ці рішення шукати.

Перше. Як повернути значення правам людини?

Покоління, які пережили Другу світову війну, змінилися іншими. Люди почали сприймати права та свободи як даність. Навіть у розвинених демократіях набирають вагу сили, що ставлять під сумнів принципи Загальної декларації прав людини. Але права людини не виборюються раз і назавжди. Цінності сучасної цивілізації треба захищати.

Мир, прогрес та права людини нерозривно пов'язані. Держава, яка вбиває журналістів, ув'язнює активних людей чи розганяє мирні демонстрації, становить загрозу не тільки для своїх громадян. Така держава становить загрозу для всього регіону та миру у світі в цілому. Тому на системні порушення світ повинен реагувати. Права людини мають бути не менш вагомим чинником у прийнятті політичних рішень як економічна вигода чи безпека. Цей підхід потрібно застосовувати та в зовнішній політиці.

Це добре видно на прикладі Росії, яка послідовно знищувала власне громадянське суспільство. Але країни демократичного світу тривалий час закривали на це очі. Вони продовжували тиснути руку російському керівництву, будувати газопроводи

та вести «business as usual». Десятиліттями російські війська вчиняли злочини у різних країнах.

Але завжди лишалися безкарними. Світ належно не відреагував навіть на акт агресії та анексію Криму, яка стала першим прецедентом у поствоєнній Європі. Росія повірила, що може робити все, що захоче.

Тепер Росія прагне зламати спротив та окупувати Україну через умисне завдання болю цивільному населенню. Російські війська цілеспрямовано знищують житлові будинки, церкви, школи, лікарні, розстрілюють евакуаційні коридори, ув'язнюють людей у фільтраційних таборах, проводять примусові депортації населення, викрадають, катують та вбивають на окупованих територіях.

Російський народ буде нести відповідальність за цю ганебну сторінку своєї історії та прагнення силоміць відродити колишню імперію.

Друге. Як почати називати речі своїми іменами?

Люди в Україні як ніхто хочуть миру. Але мир не настає, коли країна, на яку напали, складає зброю. Тоді це не мир, а окупація. Ми знаходили тіла цивільних людей на вулицях та подвір'ях їхніх будинків після звільнення Бучі. Ці люди не мали зброї взагалі.

Потрібно перестати маскувати відкладені воєнні загрози під «політичні компроміси». Демократичний світ звик до поступок диктатурам. І тому така важлива готовність українського народу протистояти російському імперіалізму. Ми не залишимо людей на окупованих територіях на смерть та тортури. Життя людей не може бути «політичним компромісом». Боротися за мир — це не піддаватися на тиск агресора, а захищати людей від його жорстокості.

У цій війні ми боремося за свободу у всіх її сенсах. І платимо за це найвищу ціну. Ми, громадяни України всіх національностей, не маємо обговорювати своє право на суверенну та незалежну українську державу і розвиток української мови та культури. Як люди, ми не маємо узгоджувати право визначати свою ідентичність та самостійно робити свій демократичний вибір.

Кримські татари та інші корінні народи не мають доводити своє право вільно жити на рідній землі у Криму.

Від того, як ми боремося сьогодні, залежить якою буде Україна в майбутньому. Аби у поствоєнній країні, ми могли будувати не хиткі конструкції, а стійкі демократичні інститути. Цінності — це те, що визначає нашу поведінку не тоді, коли легко, а тоді, коли нам важко. Ми не маємо стати дзеркалом держави-агресора.

Це не війна двох держав, це війна двох систем — авторитаризму і демократії. Ми боремося за можливість будувати державу, в якій права кожної людини захищені, влада підзвітна, суди незалежні, а поліція не б'є мирні студентські демонстрації на центральній площі столиці.

Ми маємо подолати травму війни та пов'язані із нею ризики на шляху до європейської родини та утвердити вибір українського народу, визначений Революцією Гідності.

Третє. Як забезпечити мир для людей у всьому світі?

Міжнародна система миру та безпеки більше не працює. В'язень сумління, кримський татарин Сервер Мустафаєв та багато інших людей ув'язнені в російських тюрмах через свою правозахисну роботу. Ми, правозахисники, які багато років використовували право для захисту людей, не маємо жодних правових механізмів, щоб зупинити російські звірства. Тому багато хто із правозахисників були змушені зі зброєю в руках захищати те, в що вони вірять. Як мій друг Максим Буткевич, який зараз у російському полоні. Він та інші українські військовополонені, а також усі затримані цивільні мають бути звільнені.

Система ООН, створена після Другої світової війни її переможцями, заклала для окремих країн невинуваті індальгенції. Якщо ми не хочемо жити у світі, де правила визначають держави із більш потужним військовим потенціалом, то це належить змінити.

Ми маємо почати реформу міжнародної системи для захисту людей від війн та авторитарних режимів. Потрібні дієві гарантії безпеки та поваги до прав людини для всіх держав та їхніх громадян, незалежно від участі у військових блоках, їхнього військового потенціалу чи економічної потужності. Права людини

мають посісти у цій новій системі центральне місце.

І це завдання не тільки політиків. Політики мають спокусу уникати пошуку складних стратегій, що вимагають тривалого часу. Вони часто поводяться так, ніби глобальні виклики самі колись зникнуть. Але правда в тому, що вони тільки загострюються. Ми, люди, які хочуть жити у мирі, маємо говорити політикам, що нам потрібна нова архітектура світопорядку.

Можливо, у нас немає політичних інструментів, але в нас завжди лишається власне слово та власна позиція. Звичайні люди мають набагато більше впливу, ніж вони самі собі думають. Голос мільйонів людей у різних країнах може змінити світову історію швидше, ніж втручання ООН.

Четверте. Як забезпечити справедливість усім жертвам війни?

Диктатори бояться утвердження ідеї свободи. Тому Росія намагається переконати весь світ, що верховенство права, права людини та демократія фальшиві цінності. Бо під час війни вони нікого не захищають.

Так, право зараз не працює. Але ми віримо, що це тимчасово. Нам належить розірвати це коло безкарності та змінити підходи до правосуддя за воєнні злочини. Стійкий мир, який дає свободу від страху та відчуття перспективи, неможливий без справедливості.

Ми досі дивимося на світ через призму Нюрнберзького трибуналу, де воєнних злочинців засудили, лише коли нацистський режим впав. Але справедливість не має залежати від стійкості авторитарних режимів. Зрештою, ми живемо у новому столітті. Правосуддя не має чекати.

Нам потрібно подолати прогалину відповідальності та дати шанс на справедливість усім постраждалим людям. Коли національна система перевантажена кількістю воєнних злочинів. Коли Міжнародний кримінальний суд обмежується кількома вибраними кейсами або взагалі не має юрисдикції.

Війна перетворює людей на цифри. Ми маємо повернути імена усім жертвам воєнних злочинів. Незалежно від того, хто вони,

їхнього соціального статусу, виду злочину та жорстокості, яку вони зазнали, і чи цікавиться медіа та суспільство їхньою справою. Бо життя кожної людини має значення.

Право — це жива матерія, яка постійно перебуває в розвитку. Ми маємо створити міжнародний трибунал та притягнути Путіна, Лукашенка та інших воєнних злочинців до відповідальності. Так, це сміливий крок. Але ми маємо довести, що верховенство права працює, а правосуддя існує, бодай і відкладене в часі.

П'яте. Як глобальна солідарність може стати нашою пристрастю?

Наш світ став дуже швидким, надскладним та взаємопов'язаним. Прямо зараз люди в Ірані борються за свою свободу. Люди в Китаї опираються цифровій диктатурі. Люди в Сомалі повертають до мирного життя дітей-солдатів. Вони як ніхто відчують, що значить бути людьми та відстоювати людську гідність. Від їхнього успіху залежить і наше майбутнє. Ми відповідальні за все, що відбувається у світі.

Права людини — це про спосіб мислення, про певну парадигму сприйняття світу, яка визначає як людина думає та буде діяти. Вони втрачають значення, якщо їхній захист залишити тільки юристам та дипломатам. Тому недостатньо прийняти правильні закони чи створити формальні інституції. Цінності суспільства все одно будуть сильніші.

Це значить, що нам потрібен новий гуманістичний рух, який буде працювати із суспільством на рівні сенсів, займатися просвітництвом, формувати масову підтримку та залучати людей до захисту прав та свобод. Цей рух має об'єднувати інтелектуалів та громадянські суспільства різних країн, адже ідеї свободи та прав людини універсальні та не мають державних кордонів.

Так ми зможемо сформулювати запит на рішення та спільно долати глобальні виклики — війни, нерівність, наступ на приватність, зміцнення авторитаризму, зміну клімату тощо. Так ми зможемо зробити цей світ більш безпечним.

Ми хочемо, щоб наші діти не були змушені проходити через війни та страждання. Ми маємо взяти відповідальність, щоб не

перекладати на їхні плечі те, що мусимо зробити ми, їхні батьки. Людство має шанс подолати глобальні кризи та вийти на новий шлях світорозуміння.

Час взяти відповідальність.
Ми не знаємо, скільки у нас цього часу.

І оскільки це Нобелівська премія миру під час війни, то я дозволю собі звернутися до людей у різних країнах світу із закликом до солідарності. Ви не маєте бути українцями, щоб підтримати Україну. Достатньо бути просто людиною.

Видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»
Заснований у 2007 році для просування цінностей прав людини
Лауреат Нобелівської премії миру 2022 року
Мови видання: українська
Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

Найвідоміші промови про права людини / Центр громадянських свобод, 2025. 59с.

Цей матеріал профінансований Європейським Союзом. Його зміст є виключною відповідальністю Центру громадянських свобод і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

center for civil
liberties
центр громадянських
свобод

Центр громадянських свобод – українська правозахисна організація створена у 2007 році. У 2022 році отримала Нобелівську премію миру. Просуває реформи у сфері верховенства права, адаптує законодавство відповідно до стандартів прав людини, документує військові злочини у ході російської збройної агресії, навчає прав людини та демократії, моніторить діяльність поліції, судів та місцевого самоврядування. Організація бере активну участь у міжнародних мережах та солідарних діях для захисту прав людини в регіоні ОБСЄ.

Київська
Школа
Прав
Людини

Київська школа прав людини та демократії – безплатна освітня платформа Центру громадянських свобод. Школа проводить відкриті лекції, тренінги, дискусії, кінопокази, правозахисні вікенди, круглі столи та просвітницькі курси в Києві та інших містах. Учасники освітніх заходів мають можливість дізнатися більше про права людини, почати правозахисну діяльність, стати волонтером Центру громадянських свобод.